

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г.Короленка**

Ю.В. Вільховий, О.П. Лахно

**НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА
З ЕТНОГРАФІЇ НАРОДІВ СВІТУ**

∞ Навчальний посібник ∞

Полтава — 2011

ЗМІСТ

Вступне слово	3
1. Мета та завдання практики з етнографії	8
2. Організація та місце проходження етнографічної практики. Підготовка до етнографічної експедиції	11
3. Форми контролю та критерії оцінювання знань, умінь і навичок студентів-практикантів	17
4. Зміст етнографічної практики	22
5. Перелік завдань (тематика) для студентів- практикантів	23
6. Рекомендації для студентів-практикантів щодо опрацювання різних видів практичної роботи	25
7. Права та обов'язки студентів-практикантів	42
8. Типові завдання для студентів-практикантів	44
9. Зразки (схеми) ведення (заповнення) звітної документації з етнографічної практики	62
10. Рекомендована література	83

Вступне слово

Зміни в структурі та змісті середньої освіти, поява альтернативної педагогіки, нових типів середніх навчальних закладів зумовлюють підвищення вимог до підготовки бакалаврів і магістрів. Нововведення в концепції шкільної освіти потребують практичної готовності майбутніх педагогів до реалізації нових підходів до методики викладання історії.

Студент-випускник історичного факультету повинен не тільки знати сучасні методики навчання, нетрадиційні форми уроків та новітні технології, а й уміти ефективно реалізувати свої фахові, педагогічні, методичні знання та вміння на уроці чи позакласному заході.

Сьогодні надзвичайно важливу роль відіграють різноманітні види практик, що передбачають оволодіння майбутніми педагогами професійною педагогічною майстерністю, дослідження національних традицій та пізнання світу через етнографічну спадщину, особливе ставлення до культурно-історичних цінностей минулого.

У даному контексті особливе значення має відіграти етнографічна практика, в ході якої студенти як дослідники мають навчитися працювати з етнографічними матеріалами в музеях і музейних приміщеннях, досліджувати та описувати пам'ятки матеріальної культури, надбання з традиційної народної обрядовості, особливості світоглядних уявлень, вірувань і повір'їв представників національних меншин, які проживають на території України або в сусідніх країнах, народну кухню, родинну обрядовість, збагачувати традицію новими пам'ятками усної народної творчості.

Реалізація творчого потенціалу студента дозволить йому бути готовим до діалогічних стосунків з собою, з людьми різного віку, менталітету, соціальної спрямованості. Це покращить підготовку до навчально-виховного процесу в

майбутній роботі вчителя історії, посилить його педагогічну майстерність на принципово новому рівні. Індивідуальні та групові форми організації практичної роботи у професійній підготовці бакалаврів забезпечать їхню самореалізацію, комунікативність і зорієнтованість в інтеграційних процесах Української держави до європейської спільноти.

Уміння розглядати українську культурну спадщину як складову частину всесвітньої культури, виявляти спільні тенденції та розбіжності, традиційне та специфічне складуть важливу частину світогляду в майбутніх учителів історії, що формується у практичній роботі в ході етнографічної практики.

Предметом вивчення етнографічної науки, зокрема, є матеріальна, соціонормативна та духовна культура народів, їх сімейний, громадський і господарський побут в їх історичному розвитку.

У сфері матеріальної культури предметна область етнографії в першу чергу охоплює житло, господарські споруди, одяг, їжу, посуд, знаряддя праці та засоби пересування.

У сфері соціонормативної культури етнографами традиційно вивчаються структура та форми сім'ї, взаємовідносини різних статевовікових груп у межах сімейного колективу, шлюбно-сімейні норми, громадський побут, традиції виховання дітей.

У сфері духовної культури етнографи детально вивчають звичаї, обряди, традиції та ритуали (як повсякденні, так і святкові), релігійні та міфологічні уявлення, вірування та прикмети, народний календар, традиційні знання, народну музику та хореографію, уснопоетичну творчість та ігри.

Основними методами етнографічного дослідження побутової культури є спостереження, опис, анкетування та інтерв'ю. Етнографи виїжджають в експедиції, де збирають

польові матеріали. Це можуть бути записи спостережень і бесід з місцевим населенням, малюнки, креслення, візуальний матеріал (фото- і відеоматеріали), які фіксують як предмети матеріальної культури, так і сторони та явища соціонормативної та духовної культур. За можливістю, збираються побутові предмети, що стануть у перспективі етнографічними експонатами в музеях.

Етнографи також досліджують усі етнографічні матеріали, які були зібрані їх попередниками і зберігаються у колекціях етнографічних музеїв або профільних відділах інших музеїв. Часто етнографи звертаються і до матеріалів, зібраних дослідниками, які працюють у суміжних галузях (фольклористиці, історії, археології, географії, соціології, психології, демографії, мистецтвознавстві та антропології), а також до неопублікованих джерел, що зберігаються в архівосховищах.

Комплекс вимог з фіксації та паспортизації зібраних польових матеріалів розвиває у дослідників акуратність, точність, систематичність і методичність. Виховання цих якостей під час польової практики досягається тим, що необхідно показати значення змісту записів й іншої інформації для дослідників усіх категорій, які в майбутньому можуть звертатися до матеріалів, зібраних даною експедицією. Особливу увагу практикантів слід звернути на те, що специфіка польової етнографічної роботи полягає в отриманні необхідних матеріалів при безпосередніх контактах з населенням. У цих контактах найбільший успіх мають люди, які володіють високими комунікативними характеристиками, культурою поведінки, характерною для середовища місцевого населення (у тому числі, правила для одягу), оскільки вони швидко викликають до себе прихильність населення і відповідно можуть зібрати більше матеріалу і кращої якості. Дотримання норм культури

зовнішньої поведінки (охайність у одязі, привітність, ввічливість, міміка, жести тощо) значно полегшує збір етнографічних матеріалів.

За структурою навчальна практика складається з чотирьох етапів:

- 1) теоретично-підготовчий;
- 2) польовий;
- 3) камеральний;
- 4) контроль засвоєння знань і навичок.

Перший етап включає, головним чином, ознайомлення з предметом дослідження, постановку задач перед практикантами, визначається об'єкт дослідження, готується матеріальна база та розробляється форма звітності. Безпосередньо перед виїздом практиканти проходять інструктаж і отримують необхідний інструментарій.

Польовий етап практики полягає в зборі конкретного етнографічного матеріалу відповідно до програми навчальної практики.

Камеральний етап включає перевірку та первинну обробку отриманих матеріалів (записів, малюнків, креслень, фото- і відеоматеріалів тощо), а також індивідуальний звіт про хід польових досліджень.

Контроль засвоєння знань і навичок передбачає виконання студентами низки завдань, які відображають рівень оволодіння студентами методиками дослідження і аналізу матеріалу. Складається з контрольних питань і завдань, кожне з яких оцінюється певною кількістю балів. Набрана підсумкова сума дозволяє диференційовано оцінити ступінь засвоєння практикантом практичних знань і навичок у рамках кредитно-модульної системи оцінювання знань.

Етнографічна практика проводиться на III курсі історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка у VI семестрі

згідно з навчальним планом. На неї відводиться 54 навчальні години на кожную групу (1 тиждень). Робочий день кожного студента-практиканта складає не менше 6 годин на добу. Практиці передували головні теоретичні курси: «Етнографія слов'янських народів», «Історія слов'янських народів» (давня та середньовічна доба), «Етнографія України», «Давня та середньовічна історія України», «Спеціальні історичні дисципліни», «Організація краєзнавчих досліджень, музеєзнавство та архівознавство». Крім того студенти вивчали курси: «Історія стародавніх Греції та Риму», «Історія стародавнього Сходу», «Історія середніх віків», «Нова історія країн Європи та Америки», «Нова історія України», «Археологія». Дані предмети дали студентам-історикам теоретичне та методичне підґрунтя для майбутніх досліджень у рамках етнографічної практики. Термін проходження етнографічної практики — кінець червня — початок липня, коли студенти вже складуть екзаменаційну сесію. Конкретно строки проходження практики встановлюються спеціальним наказом ректора університету щорічно.

Курс: Підготовка бакалаврів	Напря́м, спеціальність, освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної практики
Кількість кредитів, відповідних ECTS: 1,5 Модулів: 2 Загальна кількість годин: 54 Тижневих годин: 30	Шифр та назва галузі 0203. Гуманітарні науки Шифр та назва напряму 6.020302. Історія Освітньо- кваліфікаційний рівень бакалавр	Обов'язкова Рік підготовки: 3 Семестр: 2 Вид контролю: диференційований залік

1. Мета та завдання практики

Головна мета етнографічної практики полягає в тому, щоб навчити студентів проводити польові дослідження та опрацьовувати зібраний матеріал. Дотримання всіх вимог щодо проведення польової роботи, як правило, забезпечує високу якість зібраних етнографічних джерел та ґрунтовність наукових висновків до них. Адже метод польового спостереження — один з основних в етнографії.

Основні завдання практики:

- навчити студентів застосовувати на практиці знання, здобуті на теоретичних курсах з історичних дисциплін;
- виробити навички спостереження та аналізу досліджуваних етнографічних об'єктів;
- сформувати навички самостійної роботи з етнографічними об'єктами;
- ознайомити студентів з етнографічною базою України;
- продовжити розпочате на попередніх теоретичних курсах ознайомлення з особливостями культури різних етносів;
- сприяти формуванню у студентів уміння спілкуватися з представниками різних етносів;
- розвивати прагнення до професійного зростання, самовдосконалення.

Згідно з поставленою метою перед практикою постають такі головні практичні завдання:

1. Навчити студентів методиці проведення польової етнографічної роботи. Під час проходження етнографічної практики студент повинен також оволодіти господарчими навичками, придбати навички організаторської роботи.
2. Зібрати фольклорно-етнографічний матеріал, задокументувати його і ввести у науковий обіг.

Отримані студентами на практиці навички самостійної роботи повинні стати основою для широкого їх використання під час самостійної трудової діяльності.

Студент, який пройшов польову етнографічну практику, повинен:

знати:

- правила підготовки польової етнографічної експедиції;
- методику організації польових етнографічних досліджень;
- правила ведення польової документації та фіксації усно-історичних і етнографічних матеріалів;

уміти:

- підготувати необхідну документацію й устаткування для етнографічної експедиції;
- організувати роботу в населеному пункті згідно програми дослідження;
- здійснювати вибір інформантів (респондентів), історичних і етнографічних об'єктів згідно тематики дослідження;

володіти навиками:

- фіксації усно-історичних і етнографічних матеріалів;
- ведення польової документації;
- первинної обробки матеріалів дослідження і етнографічних предметів (колекцій), отриманих у ході експедиції.

Після закінчення етнографічної експедиції кожний її учасник здає керівнику групи польову документацію, заповнену за формою, етнографічні матеріали, зібрані в ході експедиції з супровідною документацією.

Підставою для отримання диференційованого заліку з етнографічної практики є: підготовлені до здачі матеріали інтерв'ювання, одержані студентом у ході експедиції (розшифровані, у друкованому та електронному вигляді),

підготовка студентами дослідницьких робіт, доповідей на наукові студентські конференції, публікацій за підсумками польового сезону та інша звітна документація.

Успішному проходженню практики сприятиме виконання студентом наступних методичних рекомендацій:

- вивчення рекомендованої літератури та відвідання занять у період підготовки до практики;

- ознайомлення з особливостями заселення і формування етнічного і етнографічного складу населення, історією регіону;

- ознайомлення з основами методики польових досліджень, включаючи правила проведення інтерв'ю, оформлення польової документації, поводження з одержаними від інформантів артефактами, правилами графічної, фото і відео фіксації;

- систематичне ведення індивідуального польового щоденника і оформлення польової документації групи в ході експедиції;

- своєчасна обробка польових матеріалів;

- активна участь в обробці польових матеріалів після закінчення експедиції, виступ з доповіддю на підсумковій конференції, підготовка публікації за матеріалами польових досліджень, виготовлення стінгазети тощо.

2. Організація та місце проходження етнографічної практики. Підготовка до етнографічної експедиції

Метод польового спостереження дійсності був і залишається базовим і одним із провідних для етнографічного дослідження в рамках етнографічної практики. Від якості польової роботи багато в чому залежить об'єктивність і репрезентативність етнографічних студій, а дотримання всіх вимог щодо їх проведення, як правило, забезпечує не лише достовірність дослідження, але й ґрунтовність його висновків.

Матеріали, зібрані під час безпосереднього спостереження і вивчення живої дійсності, серед етнологів прийнято називати польовими етнографічними матеріалами, а робота по збору таких матеріалів і відомостей отримала назву польової етнографічної роботи чи польових етнографічних досліджень. Предметом вивчення під час проведення польових етнографічних досліджень виступають різноманітні елементи традиційної та духовної культури етносу, його побут, звичаї, фольклорна спадщина. Основними об'єктами польового дослідження є традиційні поселення (містечко, селище, село, хутір, слобода).

Головними перевагами польових досліджень є об'єктивність і репрезентативність отриманих наукових матеріалів і фактів. Провідною і найбільш розповсюдженою формою польових етнографічних досліджень є експедиція, тобто безпосереднє збирання фактичного матеріалу на місцевості. Залежно від тривалості та завдань такого дослідження серед експедицій розрізняють короткотермінові та довготермінові (стаціонарні).

Короткотермінові експедиції є нетривалими за часом, вимагають менших витрат на організацію та проведення, а

тому більшу частину польових матеріалів етнологи збирають саме в таких експедиціях. Тривалість короткотермінових експедицій, у залежності від завдань і умов роботи, може варіюватися від одного до кількох тижнів. Такі експедиції, зазвичай, охоплюють значні регіони, а в ході їх обстежуються кілька груп етносу (сіл, районів, областей). Короткотермінова експедиція найефективніша під час дослідження тих елементів етнічної культури, вивчення яких не потребує (і не вимагає від етнографа) обов'язкового і тривалого перебування на певній локалізованій території етнічного ареалу. Так, за порівняно короткий термін можливо зібрати досить повні відомості про житло, одяг, начиння, народну кулінарію і харчування, більшість інших явищ матеріальної культури та побуту етносу. Короткотермінові експедиції доцільно використовувати і для проведення етнографічних розвідок, перевірки отриманих раніше відомостей, уточнення зон розповсюдження тих чи інших явищ (феноменів) народної культури.

У польовій етнографії відомо два основних методи обстеження і збирання етнографічних матеріалів — маршрутний і кущовий. Найпоширенішим є кущовий метод. Він передбачає проведення досліджень у кількох групах населених пунктів певного регіону. У цьому випадку етнограф припускає, що необстежені пункти цього ж регіону не дуже вплинуть на загальні висновки та не збільшать рівень похибки при виявленні типових явищ культури. Щоб запобігти таких помилок, попередньо вивчаються основні соціально-культурні, етнічні та демографічні характеристики району експедиції. При кущовому обстеженні в районі вивчення обираються головні (базові) пункти, а найближчі населені пункти обстежуються для перевірки та уточнення відомостей, отриманих під час збору матеріалів у базовому поселенні.

Маршрутний метод експедиції використовується у випадках, коли виникає потреба в обстеженні великого району, або ж для розвідувального (пілотажного) обстеження, аби на підставі одержаного матеріалу скласти загальне уявлення про район дослідження, вносячи попутно деякі корективи у наукову програму. Класичним прикладом маршрутних експедицій можна назвати ті, що у 60-70-х рр. ХХ ст. здійснювали київські етнографи, готуючи атласи з традиційної культури українського народу. Тоді, згідно з розрахунками, потрібно було обстежити кожен другий район, а в районах — кожне третє село, в селі — п'ять-шість респондентів. При маршрутному обстеженні етнографічна експедиція переміщується в регіоні по безперервному лінійному маршруту з послідовними зупинками у кожному вибраному пункті для збирання матеріалів. Тривалість таких зупинок, зазвичай, становить 2-3 дні.

Кущове обстеження можливо у різноманітних варіантах поєднувати з маршрутним. У такому випадку експедиція може застосувати об'єднаний єдиним маршрутом ланцюг кущових досліджень, або послідовно здійснювати кущове обстеження в найцікавіших (із точки зору тематики та завдань експедиції) пунктах.

Під час проходження польової етнографічної практики студентами історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка перевага надається польовій експедиції за об'єднаним маршрутом ланцюгом кущових досліджень. Практику студенти проходять двома групами по одному тижню почергово.

Бази етнографічної практики — Автономна Республіка Крим і Карпатський регіон України. Упродовж першого тижня практики одна група студентів обстежує м. Старий Крим з околицями, м. Судак, м. Бахчисарай з околицями,

м. Євпаторія, м. Сімферополь і м. Білогірськ з околицями. Тут об'єктами практики є місця компактного проживання кримських татар, кримських греків, караїмів, вірмен, кримчаків. Упродовж другого тижня інша група студентів-практикантів обстежує населені пункти Прикарпаття (Львівщина та Івано-Франківщина) та Закарпаття (м. Берегове з угорськими селами району, м. Ужгород з околицями, м. Мукачеве та м. Виноградове, с. Колочава та с. Солотвино). Тут об'єктами практики є місця компактного проживання румунів, угорців, поляків, німців, словаків і чехів.

У цілому базою проведення етнографічної практики є національні общини, краєзнавчі музеї та музеї етнографії, музейні кімнати національних меншин, пам'ятки етнографічної культури, традиційні культурні надбання окремих сімей, різного роду народна інформація (епос, легенди, повір'я, перекази, казки, прислів'я тощо), етно- та фолькфестивалі, історичні реконструкції, тематичні атракції тощо.

Підготовка до етнографічної експедиції

Будь-яка польова етнографічна експедиція включає в себе чотири етапи її підготовки та проведення: підготовчий етап, польове дослідження, лабораторна обробка отриманих даних, а також звіт.

Наукова підготовка етнографічної експедиції (незалежно від форми її проведення) починається з визначення і формулювання теми, мети, конкретних завдань і об'єму майбутнього дослідження. Тут етнографи виходять із відомих даних, що стосуються обраної тематики. Вивчається вся існуюча фахова література з теми, музейні колекції, приватні етнографічні збірки, тощо. Також вивчаються всі графічні матеріали, що характеризують етнічну культуру в

контексті обраного для дослідження напрямку. Додатково вивчається література з історії етносу загалом і регіону майбутньої експедиції зокрема. Наступним кроком на підготовчому етапі експедиції має стати вивчення географії, клімату, геологічних умов, ландшафту, гідрографії, шляхів сполучення обраного для обстеження району. Слідом за цим команда експедиції досліджує демографічні особливості району своєї майбутньої роботи. У першу чергу вивчаються матеріали етнічної демографії (дані переписів і демографічних обстежень, довідники, етнічні мапи). Наукова підготовка етнографічної експедиції закінчується складанням її програми.

Програма експедиції включає загальну проблематику етнографічного дослідження, яка формулюється у вступній частині. Далі наводиться перелік тем експедиції, що впливають із загальної проблематики. В програмі вказуються: район роботи експедиції та її маршрут; терміни роботи експедиції та розрахунок часу відведеного на обстеження окремих ділянок маршруту; склад учасників експедиції та закріплені за кожним з етнографів теми чи розділи загальної проблематики. До програми експедиції включаються короткі методичні розробки щодо ведення польової роботи (опитування, анкетування, спостереження, фіксація матеріалу тощо).

Додатком до експедиційної програми виступають, підготовлені одночасно з нею, різноманітні допоміжні робочі документи: анкети, анкети-бланки та ін. Для етнографів-початківців, які не мають достатнього досвіду польової роботи, буде корисним скласти спеціальні запитальники з докладним переліком явищ чи елементів етнічної культури, що вивчаються. На основі таких докладних запитальників є можливість скласти і більш короткі (на 20-30 основних

запитань). Ці запитальники дослідник-початківець матиме змогу використовувати під час роботи з інформаторами.

Другою фазою підготовчого етапу етнографічної польової експедиції є її матеріально-технічна підготовка. Досвід польової роботи свідчить, що для успішної реалізації програми досліджень етнографу знадобляться зошити, авторучки та графітові олівці (кульковими ручками та хімічними олівцями користуватися не прийнято), листи стандартного паперу для виконання креслень, схем і малюнків (формат А4, А3, А1 та ін.), папір з нанесеною поверх масштабною сіткою (для виконання креслень у масштабі), калька та копіювальний папір, набори кольорових олівців, акварельні фарби та гуаш, фломастери, маркери, вимірювальна рулетка (довжиною 10-20 м.), кравецький “сантиметр”, лінійка, кут.

Із засобів технічного оснащення у більшості експедицій знадобляться фотоапарат, відеокамера й диктофон. Перелічена техніка повинна передбачати можливість оцифрування результатів фіксації.

Визначення всіх цих завдань і ретельне виконання підготовчих робіт є запорукою успішного проведення студентами-практикантами польової роботи.

3. Форми контролю та критерії оцінювання знань, умінь і навичок студентів-практикантів

Відповідно до освітньо-професійної програми підготовки студентів за спеціальностями: «Педагогіка і методика середньої освіти. Історія», спеціалізація «Суспільствознавство»; «Педагогіка і методика середньої освіти. Історія», спеціалізація «Правознавство»; «Педагогіка і методика середньої освіти. Історія», спеціалізація «Географія», формою підсумкового контролю з етнографічної практики є диференційований залік.

Оцінювання творчих завдань студента з етнографічної практики здійснюється у формі поточного, модульного та підсумкового контролю за кількома рівнями: а) теоретичної готовності до виконання завдань практики; б) якості виконання практичних завдань за програмою практики; в) відповідності звітної документації вимогам програми, захист результатів практики; г) професійної сформованості особистості.

Поточний контроль спрямований на перевірку систематичності практичної роботи студента, аналітичного рівня в обробці етнографічного матеріалу впродовж проходження практики. Він здійснюється під час безпосереднього виконання завдань.

Модульний контроль здійснюється як підсумок роботи студента впродовж виконання робіт з окремого модулю за результатами теоретичного і практичного матеріалу, передбаченого змістом модуля.

Підсумковий контроль. Підсумкова оцінка складається з усіх балів, набраних студентом під час поточного і модульного видів контролю. Оцінки, отримані студентами в процесі навчання в умовах КМСОНП, є остаточними.

Перелік обов'язкової звітної документації*:

- 1) індивідуальне навчально-дослідне завдання (реферат);
- 2) польовий щоденник (за схемою);
- 3) заповнена тематична анкета (за схемою);
- 4) тематична програма-запитальник (за схемою);
- 5) аудіо- та/або відеозапис інтерв'ю (у цифровому вигляді);
- 6) описи («легенда») предметів і явищ (за схемою) (не менше 10; включно з графікою, планом-схемою, експонатами до етнографічної колекції);
- 7) групова стінгазета на етнографічну тематику.

---

* Частина документації подається в електронному та роздрукованому вигляді.

**Перелік обов'язкової звітної документації
для практикантів-індивідуалів*:**

- 1) індивідуальне навчально-дослідне завдання (реферат);
- 2) заповнена тематична анкета (за схемою);
- 3) тематична програма-запитальник (за схемою);
- 4) аудіо- та/або відеозапис інтерв'ю (у цифровому вигляді);
- 5) транскрибовані інтерв'ю в електронному (Word) та роздрукованому вигляді (не менше трьох інтерв'ю, одне з яких — взяте особисто) (за схемою);
- 6) описи («легенда») предметів і явищ (за схемою) (не менше 20; включно з графікою, планом-схемою, експонатами до етнографічної колекції);
- 7) групова стінгазета на етнографічну тематику.

---

* Частина документації подається в електронному та роздрукованому вигляді.

Кількість балів, набрана студентом-практикантом, переводиться у національну оцінку за такою шкалою:

Оцінка за 100-бальною шкалою	90-100	83-89	75-82	68-74	60-67	35-59	0-34
Оцінка ECTS	A	B	C	D	E	FX	F
Оцінка за національною шкалою	відмінно	добре		задовільно		незадовільно	

Критерії оцінювання знань, умінь і навичок студентів з етнографічної практики

№ з/п	Складові оцінювання	Розподіл балів (за 100-бальною шкалою)	Критерії оцінювання		
			Оцінка за шкалою ECTS та її зміст	Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за національною шкалою
1.	Рівень теоретичної готовності до виконання завдань практики	0-20 балів	A високий рівень	19-20 балів	Відмінно
			B високий рівень з деякими недоліками	17-18 балів	Добре
			C добрий рівень	15-16 балів	Добре
			D посередній рівень	13-14 балів	Задовільно
			E достатньо мінімальний рівень	10-12 балів	Задовільно
			FX низький рівень	5-9 балів	Незадовільно
			F недопустимо низький рівень	0-4 балів	Незадовільно

2.	Якість виконання практичних завдань за програмою практики	0-50 балів (0-10/день, визначається щоденно упродовж 5 днів)	Студент самостійно виконав усі завдання практики на день, відповідно до вимог оформив польовий щоденник, брав активну участь у польових дослідженнях, виконав покладені на нього обов'язки (з невеликими відхиленнями)	45-50 балів (9-10 балів/день)	Відмінно
			Студент не повністю виконав завдання практики на день, польовий щоденник оформив з незначними порушеннями вимог, брав активну участь у польових дослідженнях, виконав покладені на нього обов'язки (з відхиленнями)	35-44 бали (7-8 балів/день)	Добре
			Студент з допомогою виконав завдання практики, польовий щоденник оформив із значними порушеннями, брав участь у польових дослідженнях, частково виконав обов'язки	25-34 бали (5-6 балів/день)	Задовільно
			Студент у цілому не виконав завдання практики, польовий щоденник належно не оформив, не брав участі у польових дослідженнях, не виконав покладені на нього обов'язки	0-24 бали (0-4 бали/день)	Незадовільно

3.	Рівень відповідності звітної документації вимогам програми, захист результатів практики	0-30 балів	Щоденник містить повну інформацію про всі види робіт, звіт практики містить усі результати проведеного дослідження, значний внесок у груповий звіт і унаочнення	21-30 балів	Відмінно
			У щоденнику містяться всі необхідні елементи практичних завдань, проте деякі висновки є неповними або неточними, звіт і наочність виконані з помилками	11-20 балів	Добре
			Щоденник і звіт подані у стислому обсязі з грубими помилками, участь у груповому унаочненні мінімальна	5-10 балів	Задовільно
			Щоденник і/або звіт відсутні або є лише окремі елементи, відсутня участь у груповому унаочненні	0-4 бали	Незадовільно
4.	Рівень професійної сформованості особистості	Загальна кількість балів зі штрафом від 0 до 5 балів	Бали знімаються за порушення дисципліни та техніки безпеки, розпорядку дня, невиконання обов'язків	0-(-5) балів	
Разом		0-100 балів			

4. Зміст етнографічної практики

Змістовий модуль №1:

Методика дослідницької роботи з етнографічними матеріалами в музеях

Мета змістового модуля №1 — навчити студентів-практикантів основам наукової роботи з етнографічними експонатами колекцій краєзнавчих, народних, етнографічних, тематичних й інших музеїв.

Завдання змістового модуля №1:

- класифікувати музеї та етнографічні експонати музейних колекцій;
- описати та зафіксувати зовнішні параметри, призначення та етнічну приналежність музейних речей етнографічного спрямування;
- виробити практичні вміння та навички дослідницької роботи з речами матеріальної культури різних етносів.

Змістовий модуль №2:

Методика проведення етнографічних досліджень у національних общинах

Мета змістового модуля №2 — навчити студентів-практикантів основам проведення етнографічних спостережень, описів, анкетувань і інтерв'ю безпосередньо в середовищі національних общин.

Завдання змістового модуля №2:

- навчитися проводити етнографічне дослідження у сфері матеріальної культури;
- навчитися проводити етнографічне дослідження у сфері соціонормативної культури;
- навчитися проводити етнографічне дослідження у сфері духовної культури.

5. Перелік завдань (тематика) для студентів-практикантів

1. Кераміка та гончарство: артефакти та традиції виготовлення.
2. Робоча худоба в господарстві: догляд і використання.
3. Традиційний транспорт: типологія та призначення.
4. Традиційні музичні інструменти: виготовлення та експлуатація.
5. Традиційні способи обробки дерева.
6. Традиційні способи обробки металів.
7. Традиційні способи обробки шкіри та кістки.
8. Традиційні способи обробки каменю.
9. Традиційна іграшка: особливості виготовлення та використання.
10. Традиційні прикраси: типологія та застосування.
11. Ткацтво: сировина, обробка та знаряддя.
12. Вишивка та бісер: технології виготовлення.
13. Килимарство та в'язання: традиції виготовлення.
14. Традиційний повсякденний жіночий одяг.
15. Традиційний святковий жіночий одяг.
16. Традиційний повсякденний чоловічий одяг.
17. Традиційний святковий чоловічий одяг.
18. Традиційний інтер'єр сільського житла.
19. Традиційне сільське житло: особливості будівництва та конструкції.
20. Традиційні господарські споруди: особливості будівництва, призначення та конструкції.
21. Традиції забудови двору та поселення у сільській місцевості.
22. Традиції забудови міського житла та міських поселень.
23. Традиційний інтер'єр міського житла.
24. Традиційна культова архітектура.

25. Традиційна оборонно-фортифікаційна архітектура.
26. Традиційна громадська архітектура.
27. Основні види господарювання: землеробство та скотарство.
28. Допоміжні види господарювання: значення для господарства.
29. Традиційні промисли та їх роль у господарському житті.
30. Особиста гігієна та народна медицина.
31. Усна народна творчість і її місце в духовній культурі.
32. Традиційна хореографія в системі духовної культури.
33. Традиційна пісенна творчість і музика в житті народу.
34. Традиційна календарна обрядовість та свята.
35. Традиційна родинна обрядовість.
36. Народна педагогіка та родинне виховання.
37. Традиційні вірування в духовній культурі народу.
38. Морально-етичні стосунки в громаді та громадське самоврядування.
39. Образотворче мистецтво в духовній культурі народу.
40. Традиційна повсякденна їжа: особливості приготування та споживання.
41. Традиційна святкова їжа: особливості приготування та споживання.
42. Шлюбно-сімейні норми та взаємовідносини у межах сімейного колективу.
43. Традиційні ігри в сфері духовної культури.
44. Традиційна зброя та обладунки для ведення бою.
45. Традиційні знання та їх використання.

6. Рекомендації для студентів-практикантів щодо опрацювання різних видів практичної роботи

У ході опрацювання змістових модулів з етнографічної практики студенти повинні виконати всі види робіт, передбачені програмою. В обсязі виконання творчих завдань, запланованих на один день практики, студент може набрати до 10 балів.

Усі види роботи є обов'язковими для всіх студентів без виключення. Упродовж етнографічної практики студент повинен виконати кожен із п'яти днів практики, передбачених програмою практики, а також не менше, ніж один вид роботи кожного дня. Загальний обсяг індивідуально-дослідної роботи, підготовленої студентом, має складати не менше 15 стандартних аркушів А4. Дослідження опрацьовується письмово, з переліком використаних джерел і відповідно до списку, запропонованого керівником практики. При виявленні двох ідентичних робіт, обидва студенти отримують оцінку "незадовільно". Індивідуальне навчально-дослідне завдання здається на перевірку перед початком польового етапу практики.

По завершенні всіх видів роботи за програмою змістових модулів практики студенти повинні вчасно здати звітну документацію в термін, визначений керівником практики. Тільки в такому разі вони можуть розраховувати на високу оцінку.

Види навчальної діяльності студентів:

- робота з етнографічними матеріалами в музеях і музейних приміщеннях нацменшин — провідна форма активізації практичної діяльності студентів, у ході якої досліджуються основні експонати матеріальної культури, представлені в музеях і музейних кімнатах;

- дослідження та опис народної обрядовості, костюмів і народної кухні — це один із видів роботи, в ході якої студент-практикант досліджує та описує традиції народної культури, що збереглися на сьогоднішній день;
- дослідження та опис світоглядних уявлень, вірувань і повір'їв національних меншин — одне з основних завдань практики, в ході виконання якого студенти поповнюють генетичний банк даних окремих народів і етносів;
- дослідження традиційної родинної обрядовості — один із видів роботи з етнографічної практики, що передбачає безпосереднє спілкування та обмін традиційним досвідом з носіями стародавньої культури. Робота в даному напрямку має на меті поглиблення та узагальнення знань, які студенти отримують у процесі проходження практики, а також їхнє застосування у власній роботі;
- збір пам'яток усної народної творчості — є також видом роботи, що передбачає отримання малодоступної раніше інформації, спрямованої на розширення культурологічного компоненту знань.

Практичні рекомендації студентам-практикантам

Дослідження господарських занять етносу

Розпочинаючи дослідження господарської діяльності етносу необхідно бути добре обізнаним із географічними умовами існування народу, кліматом і характеристикою ґрунтів, рослинним і тваринним світом, гідрографією, шляхами сполучення, рівнем урбанізації етнічного масиву загалом і району експедиції зокрема.

Основними видами польових робіт під час збору матеріалів по етногосподарській культурі є: опитування населення, особисті спостереження дослідника за господарськими процесами, фіксація речових етнографічних пам'яток (знарядь праці, начиння, напівфабрикатів та готової продукції традиційного виробництва). Наприклад, методика вивчення знарядь праці передбачає у процесі їх графічної фіксації чи фотографування обов'язково позначати на ескізах і світлинах назви конструктивних частин знаряддя. По можливості вивчення і фіксацію знарядь праці доцільніше проводити тоді, коли вони знаходиться в роботі. Неодмінним завданням під час дослідження традиційних занять народу є вивчення та реконструкція виробничих господарських циклів. Найефективнішим методом дослідження організації праці під час господарських робіт є опитування, а вивчаючи громадські форми праці корисно складати схеми таких робіт, докладно описувати і фотографувати (по циклам) у русі.

Дослідження традиційних поселень

Перед початком дослідження традиційних поселень необхідно хоча б приблизно встановити їхній вік. Визначити час заснування поселення можливо як по документальним джерелам, так і в результаті польових досліджень. При цьому слід розрізняти вік поселення в цілому і вік окремих його частин (“кутків”, вулиць, слобод, хуторів).

Для фіксації матеріалів про традиційні поселення краще користуватися їх топографічними планами або картами великого масштабу. Якщо таких карт і планів немає, потрібно самостійно викреслити план поселення користуючись найпростішими прийомами топографічної зйомки. Серед них найпоширенішими є два способи: пряма фіксація з двох топографічних пунктів і зворотна фіксація по двох

топографічних пунктах. Інколи для складання плану застосовують панорамне фотографування поселення. Проте найчастіше для етнографа буває достатнім і приблизний план-схема поселення зроблений “на око”. Знаючи планування поселення, його розташування на місцевості такий план накреслити нескладно. Обов’язковим при фіксації поселення є вказівка на сторони горизонту, а відповідна позначка розміщується на плані.

Вивчення поселень далеко не обмежуються фіксацією їх просторово-топографічного розміщення, геологічних умов і внутрішнього планування. Встановлюються також причини, що сприяли формуванню певного порядку розміщення мешканців поселення. Часто відомості про це можна отримати вивчаючи назви окремих частин села.

Бувало що мешканці розташовували свої господи всередині поселення відповідно родинним зв’язкам. Тоді кожна група сімей займала свій “куток”. У наш час про давні родинні зв’язки часто вже не пам’ятають, але аналіз прізвищ, зв’язків між родинами при громадській взаємодопомозі допомагає виявити такі групи сімей у поселенні. Відомості про зв’язки такого роду встановлюються в бесідах з інформаторами, а також при аналізі подвірних книг сільських рад. Часто, особливо в малодвірних селах, слободах і хуторах, такі родинні зв’язки виходять за межі одного поселення та охоплюють цілу групу сусідніх. Аналіз подібних зв’язків дозволяє вивчити процеси освоєння земель, розселення на місцевості та особливості родинних стосунків.

Дослідження житла і господарських споруд

При вивченні традиційної народної архітектури, житла і господарських споруд найефективнішими є маршрутні експедиції. Специфіка полягає у тому, що об’єкт дослідження

знаходиться на виду, а тому немає необхідності в довгому перебуванні на одному місці. Водночас маршрутний метод дозволяє за обмежений час охопити обстеженням значну кількість вибраних об'єктів.

Вивчення житла та пов'язаних із ним господарських будівель слід починати із визначення житлового комплексу. Житловий комплекс – це надзвичайно складне і багатопланове етнографічне явище і щоб зібрати більш повні відомості етнографи застосовують одночасно кілька видів польової роботи: опитування населення, опис житла і господарських будівель, фотографування та відеозйомка, обміри будівель і креслення по них планів, замальовки, малюнки і копіювання архітектурних деталей, анкетне обстеження, тощо.

Передусім визначають місце розташування вибраного для дослідження об'єкту в поселенні, фіксують його на плані, встановлюють чи зорієнтовані будівлі за сторонами горизонту, а також конкретну внутрішню топографію споруд(розташування відносно вулиці, річки, ставка, залежність розміщення обійстя від місцевих географічних і геологічних умов, тощо).

Наступним етапом дослідження має стати вивчення планування двору. Для цього складають його точний масштабний план, вимірюючи розміри будівель і відстані між ними за допомогою рулетки. На схемі позначають назву та господарське призначення кожної споруди двору. Звертають увагу на площу двору, на розміщення та площу присадибної ділянки. Важливим є визначення соціального становища сім'ї, що мешкає в обійсті, роду занять її членів.

Далі обмірюють житло (хату) і складають на аркушах паперу із нанесеною масштабною сіткою його план-схему. Найточнішим вважається обмір будівлі у трьох розрізах (одному по горизонталі, та двох – повздовжньому і

поперечному – по вертикалі). Для вимірювання розмірів споруди користуються тією ж рулеткою. Перш за все проводять обмір зовнішніх стін хати. В ці загальні розміри “вписують” розміри вікон, дверей, призьби і т.д. Обмір значно ускладнюється, якщо будівля має неправильну форму та стіни різної товщини. У такому випадку для точного вимірювання зовнішніх розмірів споруди її “вписують” у правильний прямокутник чи квадрат, що його утворюють забивши дерев’яні кілки з натягнутою поміж ними мотузкою. Слідом за цим послідовно вимірюють відстань між вершинами утвореного прямокутника і визначальними точками стін. Отримані значення відстані в масштабі переносять на план. У разі коли споруда має стіни різної товщини, то проводять внутрішні обміри, утворивши всередині будівлі відрізок паралельний зовнішнім сторонам прямокутника (якраз посередині між ними). Цей відрізок беруть за відправну точку та вимірюють відстані від нього до визначальних точок екстер’єру, переносячи отримані значення на план-схему.

Накреслена план-схема будівлі є основним (базовим) документом для вивчення вибраного об’єкту. На плані занотовуються відомості про господарів житла, час спорудження, перебудови що відбувалися, назви окремих частин (камер) житла, тощо. Для приміток застосовуються написи та умовні позначення. Досить часто на звороті плану-схеми записуються й інші відомості, що характеризують житло: планування екстер’єру, меблі, склад сім’ї, тощо. Меблі, якщо тільки вони не є конструктивними частинами будівлі, на планах не зображують. Інші особливості інтер’єру вказуються в описі або фіксуються з допомогою фотоапарату. Кожен із планів позначається шифром експедиції і отримує порядковий номер виконання. Тут же вказується шифр фотоплівки й кадри, що зафіксували досліджуване житло.

Відповідальним етапом дослідження є фотофіксація об'єкту. Передусім важливо правильно обрати ракурс фотографування. Архітектурні деталі і оздоблення житла фіксують графічно чи фотографують окремо.

Потім переходять до вивчення конструкції житла, матеріалу стін, стелі, підлоги, даху. Конструкцію житла фіксують роблячи масштабні обміри окремих частин (стін, даху, площі стелі та підлоги) складаючи по кожній з них окреме креслення. Дуже корисно спостерігати сам процес спорудження будинку фіксуючи послідовно (фотографуючи) усі стадії будівництва. Опис конструкції будинку слід вести в певному порядку, наприклад: знизу доверху. Особливу увагу звертають на способи з'єднання і закріплення окремих частин конструкції, спеціально замальовуючи чи фотографуючи такі окремі “вузли”. Якщо предметом вивчення є історія традиційного житла, то особливу увагу етнографи звертають на житлову обрядовість. Цінні матеріали з історії сучасного житла можна отримати в місцевих архівах. Серед основних документів — страхові описи, відомості подвірних книг сільських рад тощо.

Вивчаючи житло буде корисним провести попереднє суцільне обстеження всіх житлових комплексів поселення. Це необхідно для більш точного вибору об'єктів для дослідження згідно програми експедиції. Результатом такого обстеження є визначення типових видів будівель і наступний вибір об'єктів для детального дослідження. Коли необхідно визначити найбільш розповсюджені в населеному пункті планувальні типи традиційного житла, то етнографи складають приблизні (без обмірів) плани-схеми основних із них. Ці плани використовуються учасниками експедиції лише як робочі та не вважаються документальними джерелами.

Вивчення народного одягу

Дослідження традиційного народного костюму його доповнення, головних уборів і взуття доцільно починати з визначення окремих комплексів одягу та їх регіональних особливостей. Для вивчення одягу в експедиційній практиці найчастіше використовують опитування населення, графічну фіксацію, фотографування, анкетний метод. Паралельно проводять збирання колекції традиційного народного одягу регіону обстеження.

Починати слід зі встановлення умов побутування різних видів і типів одягу. Цього можна досягти працюючи з інформаторами. Особлива увага звертається на місцеві (регіональні) назви тих чи інших видів народного одягу і його конструктивних деталей.

Для більшої системності нотаток опис проводять у суворій послідовності: від головного убору до взуття або від нижнього одягу до верхнього. З метою фіксації крою архаїчних форм одягу креслять викрійки. Останні можуть бути виконані як в масштабі 1:1 так і в зменшеному. При цьому дуже зручно користуватися міліметровим папером. Оскільки багато видів давнього і складного за кроєм одягу для отримання викрійки довелося б розпорювати, то часто крій фіксують за допомогою так званої викрійки-малюнка. Тут у масштабі позначаються всі основні розміри одягу (довжина, ширина, розміри окремих конструктивних частин) і шви. У місцях призбирувань, складок, виточок робляться схематичні помітки про характер крою. За таким кресленням одягу не пошиєш але для етнографічного дослідження цього буває достатньо.

На кресленнях викрійок краї одягу обводять суцільною лінією, а шви пунктирною. Окремо окреслюють місця розташування вишивок та інших деталей оздоблення одягу.

На цих же кресленнях позначають кольори тканин і орнаментів, а також проставляють назви окремих частин, швів і елементів оздоблення. Доцільно поряд із кресленням викрійки вмістити схематичний малюнок орнаменту вишивки чи тканини. На кожному кресленні обов'язково записують назву одягу (загальноприйняту та місцеву), прізвище, ім'я та по-батькові господаря, час виготовлення і носіння.

У випадку фотографування одягу на кресленні зазначають номери плівки та кадрів. Обов'язково фотографують як передню так і задню частини одягу. Орнамент вишивки чи тканини фотографують окремо великим планом. Щоб зафіксувати способи носіння одягу етнографи проводять фотографування людини в костюмі. Зазвичай це робиться із трьох позицій: спереду, ззаду та збоку. Якщо костюм складається із кількох елементів, що перекривають один одного, то фотографування проводиться методом “одягання” чи “роздягання”. У такому разі по чергово фіксується кожна стадія.

Вишивки та орнаментовані тканини можливо копіювати через кальку. Для копіювання зовсім не обов'язково брати всю орнаментовану площу (адже дуже часто елементи орнаменту повторюється), а достатньо скалькувати лише відповідний мотив (“рапорт”) вказавши на загальні розміри орнаментованої поверхні і число повторів рапорту. На речах великого розміру орнаменти копіюють, обмірюючи їх елементи та переносячи в масштабі на папір.

При фіксації виступаючих над основною поверхнею тканини (барельєфних) орнаментів застосовують метод копіювання зворотнім естампажем із допомогою графіту чи іншого фарбника. Такий орнамент потім переносять на звичайний папір і замальовують фарбами. Для точності подібні копії дублюють фотографуванням.

По-можливості доповнення костюму та прикраси фотографують великим планом. Рельєфні орнаменти на них копіюють способом прямого естампажу (орнамент зволожується фарбою та відбивається на папері). Інколи роблять відбиток орнаменту в глині, а згодом роблять по ньому гіпсовий муляж.

У випадку дослідження історії народного костюму слід особливо ретельно описати всі обряди, пов'язані з традиційним костюмом, вияснити значення і роль тих чи інших його елементів в обрядовій сфері.

Дослідження хатнього і дорожнього начиння

Для зручності дослідження традиційного народного начиння етнографу слід притримуватися його усталеної наукової класифікації, а також розробити (залежно від завдань експедиції) інші принципи відбору: за призначенням, за способом виготовлення, за матеріалом тощо.

Про призначення начиння, способи його застосування, назви окремих предметів дослідники дізнаються у процесі опитування населення, а також через особисті спостереження.

Для фіксації предметів начиння, крім фотографування, широко застосовують графічні способи (замальовку, копіювання). Існують кілька нескладних способів графічної фіксації начиння: малювання по обмірах та по силуету.

Малювання по обмірах полягає у вимірюванні розмірів предмета і перенесенні на малюнок всіх точок замірів (у масштабі й двохвимірному просторі), з'єднуючи їх між собою лінією та утворюючи силует предмету; малювання по силуету. Предмет ставлять проти світла, а за ним вертикально розміщують скло з накладеною поверх калькою. Тінь від предмету, окреслюючи його силует, падає на скло і папір, а вам залишається лише окреслити її контури.

У експедиційній практиці для фіксації традиційного начиння широко застосовується так зване масштабне фото (коли поряд із предметом розміщують лінійку і фотографують разом), а також замальовки з натури.

Особливий розділ вивчення начиння – це застосування його в обрядовій сфері. На ці аспекти етнічної культури етнографи звертають увагу проводячи опитування населення.

Традиційна народна кулінарія і харчування

Вивчення народної кулінарії зовсім не зводиться до запису рецептури страв і напоїв. Знаходячись “у полі” етнограф виявляє також і загальні умови харчування місцевого населення, вивчає його режим, харчові заборони та переваги. Головними джерелами інформації про традиційну народну кулінарію і харчування є результати особистих спостережень дослідника, а також робота з інформаторами. Паралельно застосовуються всі прийоми фіксації зібраного матеріалу (опис, графічні прийоми, фотографування).

Описувати рецептуру і технологію приготування страв народної кухні необхідно точно і послідовно в часі і просторі. Багато кулінарних виробів мають сталу форму, а тому для їх фіксації застосовують малювання, фотографування, створюють муляжі. Поширеним видом фіксації є відеозйомка процесу приготування обрядових страв (наприклад, обряд випікання короваю і т.д.). Досліджуючи обрядові страви також звертають увагу на ті з них, котрі є присутніми в багатьох обрядодіях даного регіону. Повне і достовірне дослідження страви неможливе без її дегустації. Остання необхідна для того, щоб зафіксувати смакові якості страви.

Деякі відомості про архаїчні харчові продукти може дати вивчення тих рослинних і тваринних видів, що їх ще не так давно споживали лише під час голоду. Цікаві дані можна

отримати досліджуючи дитяче харчування на вулиці. Адже діти дуже часто споживають багато дикорослих трав, коріння, ягід, що не вживаються дорослими. З допомогою подібних прийомів збирають матеріал про місцеві лікарські засоби. Корисною справою є паралельний збір гербаріїв лікарських рослин регіону експедиції. У такому випадку на листах гербарію обов'язково поряд із науковою назвою вказують місцеву народну назву рослини та її область застосування у народній медицині регіону.

Вивчення громадського та родинного побуту

Вивчення громадського побуту народу в умовах етнографічної експедиції має спиратися на ґрунтовні знання всієї сукупності традиційних суспільних відносин у певному етнічному середовищі та його станових групах. Другою важливою умовою дослідження громадського побуту в польових умовах є вивчення, передусім, господарської основи суспільних відносин.

Вітчизняними етнографами ще у 60-х рр. минулого століття було розроблено та апробовано програму вивчення громадського побуту і громадських відносин. Її положення визначають почерговість і проблематику досліджень громадсько-звичаєвої сфери народної культури, а основні позиції виглядають наступним чином:

1. Дослідження звичаїв і норм громадського побуту пов'язаних із виробничою діяльністю народу. Правила користування громадськими земельними угіддями (пасовища, ліси, ставки). Принципи організації різних форм громадської взаємодопомоги. Права власності і володіння (наприклад: на землю). Принципи розподілу общинних земель та майна серед членів громади.

2. Вивчення звичаїв і норм організації громадського життя. Розподіл обов'язків під час громадських робіт. Органи управління і виборні особи, їх права та обов'язки. Громадська думка, заходи та важелі громадського впливу. Права і обов'язки членів громади.

3. Збір відомостей про громадські об'єднання в даному етнічному середовищі. Характер і правила їх організації. Родинні групи та зв'язки між ними. Вікові групи. Професійні об'єднання. Національні групи в змішаних за національним складом районах і взаємини між ними.

4. Аналіз стосунків між людьми та норм поведінки в громаді. Звичаї сусідства і сусідської взаємодопомоги. Гостинність. Ставлення до старших і молодших, до жінок. Погляди народної етики.

5. Дослідження громадських зібрань і свят. Організація вечорниць, “кутків”, “гойдалок”, ігор і т.д. Ступінь і обов'язковість участі в них різних вікових категорій населення. Кошти на організацію цих заходів. Приводи для громадських зібрань.

Найкращою формою вивчення громадського побуту і звичаєвості є стаціонарне дослідження. Причому, остаточний успіх гарантований лише у випадку коли етнограф зможе стати “своєю людиною” в громаді та викликатиме у місцевих мешканців повну довіру. Зрозуміло що у такому разі дуже зростає роль особистих спостережень дослідника, а опитуючи респондентів можна перевірити вже отримані факти, визначаючи область побутування підмічених явищ. Під час опитування можна визначити такі риси громадського життя як: права і обов'язки виборних осіб у громаді, розподіл громадських витрат, права власності, користування та володіння. Фіксація порядку проведення громадських зборів і робіт вимагає їх докладного опису, а цікаві дані отримують і під час масового анкетування. Для фіксації сучасної

громадської звичаєвості останнім часом все більше застосовують відеозапис.

Провідними прийомами для дослідження традиційної родинної, як і громадської, звичаєвості є особисті спостереження й опитування населення. Вивчення сімейних стосунків слід починати з визначення складу та кількості членів у родинах. Дані про це можна отримати як з анкетування так і з офіційних документів. Важливо встановити чим відзначається та чи інша родина за своїм складом (наприклад: чому батьки мешкають разом із дорослими одруженими дітьми).

Економічну основу сімейних стосунків можливо дослідити аналізуючи бюджети родин. Такі відомості, зазвичай, збирають користуючись анкетами-запитальниками або безпосереднім опитуванням.

Визначальне наукове значення має вивчення системи родинних зв'язків у сім'ї. Сучасні етнографи продовжують користуватися схемою позначень рідства, запропонованою ще у 50-х рр. ХХ ст. російським етнологом С.А.Токаревим. Суть її полягає у тому, що з усієї сукупності можливих родинних зв'язків виділяються лише 8 основних категорій: батько, мати, син, донька, чоловік, дружина, брат, сестра. Кожна з цих категорій позначається цифрою (особи чоловічої статі парними, а жіночої – непарними цифрами).

Значення системи позначень родинних зв'язків (за С.А.Токаревим)

Характер родинних зв'язків	Цифрове позначення	Характер родинних зв'язків	Цифрове позначення
Батько	1	Чоловік	5
Мати	2	Дружина	6
Син	3	Брат	7
Донька	4	Сестра	8

Користуючись подібною системою цифрових позначень досить легко записати будь-яку лінію родинних зв'язків. Проте необхідно пам'ятати, що цифри завжди розміщуються по старшинству членів сім'ї. Наприклад: дід (батько батька) 1-1; тесть (батько дружини) 1-6; дід по материнській лінії (батько матері) 1-2; свекруха (мати чоловіка) 2-5; прадід по батьківській лінії (батько матері батька) 1-2-1 і т. ін. Така система дозволяє визначити і точно відобразити досить складні родинні стосунки, які за умов звичайного описання вимагатимуть численних пояснень. Візьмемо, наприклад, сім'ю у складі чоловіка, дружини, доньки, матері від іншого чоловіка, а також сина матері від чоловіка. Запис цих родинних стосунків виглядатиме так: 5 – 6 – 4 – 5, 6 – 3.

Дослідження обрядової сфери та фольклору

Вивчати обряди, народні ігри, танці краще у дії, проте це не означає що цей обряд має бути режисований та інсценований саме для учасників експедиції. Хід спостереження за обрядовим дійством необхідно ретельно заздалегідь спланувати, залучити до нього максимально можливу кількість учасників експедиції, адже складні й багатолюдні обряди взагалі неможливо спостерігати наодинці. Знаючи основні обрядові дії необхідно так розмістити спостерігачів, щоб весь обряд проходив на їхніх очах. Кожен етнограф складає свій окремий опис баченого, а потім ці частини зводяться до цілого.

Із метою отримання справді надійних відомостей від інформаторів необхідно підбирати людей, які добре знають сучасний чи пам'ятають архаїчний (зниклий) обряд. Проводячи опитування слід дотримуватися певної послідовності, терпляче і наполегливо вияснити усі "дрібнички", незрозумілі моменти розповіді, тощо. Треба

намагатися зібрати якомога більше матеріалів від різних оповідачів, що допоможе виділити типові та особливі риси обрядів. Фольклорний супровід обрядовий теж необхідно фіксувати (графічно або на відео чи магнітофон). Обов'язково необхідно вказати місце такої “фольклорної вставки” в обряді та час її виконання.

Для фіксації обрядів і фольклорних елементів застосовується також фотографування (почергове) у часі і просторі, замальовки, а останнім часом — відеозапис.

Збираючи матеріал по народних іграх найкраще спостерігати їх заздалегідь отримавши від інформаторів відомості про правила гри, склад учасників, привід для організації, тощо. Тут також широко застосовується фотографування “по циклам”, кіно, відео та графічна фіксація.

Обов'язкові види робіт студентів-практикантів

1. *Особисті спостереження дослідника* (вони необхідні, щоб студентові вдалось зорієнтуватися в новій обстановці, визначити найцікавіші явища та пам'ятки культури, пов'язані з місцевістю, на якій проводяться етнографічні дослідження);

2. *Опитування населення* являє собою найскладніший вид польової роботи, успішне проведення якої вимагає дотримання таких основних положень: дослідник має настроїти інформатора (реципієнта) на невимушену довірливу розмову, непомітно коригуючи бесіду у відповідності з запитаннями анкети; фіксувати інформацію, позначаючи всі нові дані або локальні назви;

3. *Фіксація речових матеріалів* шляхом замальовок, фотографування, креслення тощо;

4. *Збирання етнографічних колекцій* дає можливість зберегти і науково дослідити певні етнофакти.

Якою б плідною не була бесіда з інформатором, але якщо вона не буде належним чином зафіксована, опитування може втратити своє наукове значення. Тому правильному заповненню звітної документації під час проходження студентами етнографічної практики керівник надає особливо важливе значення. До польових документів належать: польові щоденники, польові зошити, анкети і запитальники, графічні матеріали, описи тощо. Всі ці документи мають самостійне значення, фіксуючи різні аспекти одного обстеження.

Одним із важливих етапів етнографічної практики є обробка зібраного польового матеріалу та його підготовка до передання в архів експедиції. Існують певні правила цієї підготовки: всі записи практикантів повинні бути переписані та розшифровані, а всі польові документи — пронумеровані і позначені вихідними даними (назва експедиції, дата та місце її проведення, джерело інформації, коротка характеристика експедиції, її маршрут). Крім того, польові записи мають супроводжуватися тематичним покажчиком та словником регіональних та локальних назв.

7. Права й обов'язки студентів-практикантів

Студенти-практиканти мають право:

- одержувати консультацію методистів і голів національних меншин, у яких вони будуть працювати;
- при дослідженні об'єктів мати до них доступ, тримати в руках із дозволу керівника общини чи музею;
- вносити пропозиції щодо вдосконалення організації етнографічної практики.

Студенти-практиканти зобов'язані:

1) до початку практики:

- підготуватися та виконати індивідуальне дослідне завдання згідно встановлених вимог до оформлення та терміну здачі на перевірку;
- одержати у керівника практики консультації стосовно порядку проходження всіх видів роботи, стосовно їхнього письмового та ілюстративного оформлення та з'ясувати терміни їх здавання;
- вивчити правила охорони праці, техніки безпеки та виробничої санітарії;
- взяти участь у роботі настановної конференції.

2) під час проходження практики:

- вчасно прибути на базу практики;
- упродовж тижня розробити планування виробничого процесу, не повторюючись у видах діяльності;
- у повному обсязі виконати всі завдання, передбачені програмою практики і вказівками її керівників;
- подати польові щоденники та ілюстративні матеріали для перевірки і затвердження методисту;
- вести щоденник етнографічних спостережень, щоденно фіксуючи аналіз проведеної роботи;
- дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки праці, виробничої санітарії;

— виконувати правила внутрішнього розпорядку.

3) після завершення практики:

— здати звітну документацію методистам;

— представити на виставку матеріали етнографічної практики, у т.ч. стінгазету;

— взяти участь у роботі підсумкової конференції;

— скласти диференційований залік.

8. Типові завдання для студентів-практикантів

Дослідження традиційної архітектури (житло і господарські споруди)

1. Теоретична частина

Ознайомлення з етнографічною літературою з питань традиційної народної архітектури етносу. Робота в бібліотеці та складання бібліографії з теми польових досліджень (записується у польовому зошиті). Складання індивідуальної програми польових етнографічних досліджень (записується у щоденнику польової практики). Оформлення щоденника та польового зошита етнографічної практики. Затвердження програми практики керівником.

2. Польові дослідження

А. Збір загальних відомостей про населений пункт. Опитування та анкетування респондентів. Рік і обставини заснування населеного пункту. Чи згадується про них у письмових джерелах. Кількість мешканців і дворів у населеному пункті. Складання його плану-схеми. Загальне обстеження житлових комплексів села та вибір об'єктів для дослідження (залежно від програми польових досліджень).

Б. Дослідження вибраних об'єктів. Попередній огляд об'єкту та складання плану двору, хати, господарських споруд. Спостереження, опис і анкетування. Графічна фіксація та фотографування об'єктів обстеження загалом. Детальне вивчення конструктивних особливостей вибраного об'єкту: підмурівок, стіни, підлога, стеля, дах, тощо. Графічна фіксація та фотографування конструктивних частин і архітектурних деталей. Дослідження екстер'єру та інтер'єру житла. Опис. Складання внутрішнього плану об'єкту. Графічна фіксація і фотографування. Вивчення вікон, дверей,

фронтонів (при двохскатній конструкції даху). Спостереження, детальний опис, фотографування і графічна фіксація.

Дослідження регіональних особливостей житлової обрядовості, звичаїв та вірувань пов'язаних із житлом. Робота з інформаторами. Опитування та анкетування населення.

3. Оформлення результатів польових досліджень

Попереднє узагальнення зібраного матеріалу з виділенням особливостей народної архітектури регіону, а також її спільних рис. Складання звіту за результатами виконання індивідуальної програми практики (на останніх сторінках польового щоденника). Закінчення оформлення усіх польових матеріалів і документів експедиції (польового зошита, анкет, планів-схем обстежених споруд, описового і графічного матеріалу тощо). Подання документації практики на розгляд керівникові. Захист практики.

Дослідження традиційного господарського начиння, народного костюму та вишивки

1. Теоретична частина

Ознайомлення з етнографічною літературою про господарське начиння, народний одяг чи вишивку (залежно від індивідуальної програми практики). Робота в бібліотеці та складання бібліографії з теми польових досліджень (записується у польовому зошиті). Складання індивідуальної програми польових етнографічних досліджень (записується у щоденнику польової практики). Оформлення щоденника та польового зошита етнографічної практики. Затвердження програми практики керівником.

2. Польові дослідження

А. Збір загальних відомостей про населений пункт. Опитування та анкетування респондентів. Рік і обставини заснування населеного пункту. Чи згадується про них у письмових джерелах. Кількість мешканців і дворів у населеному пункті. Етнодемографічний аналіз. Складання його плану-схеми. Загальне обстеження житлових комплексів села та вибір об'єктів для дослідження (залежно від програми польових досліджень).

Б. Дослідження вибраних об'єктів. Комплексне обстеження та вивчення традиційного господарського начиння, народного костюму та вишивки регіону (за індивідуальною програмою). Особисті спостереження дослідника. Опитування, анкетування.

Фіксація отриманих даних: записи в польовому зошиті та щоденнику (обов'язково вказувати місцеві назви начиння, одягу, технік вишивки, орнаментів, тощо), графічна фіксація (замальовки, копіювання, креслення, схеми). Фотографування вибраних для дослідження предметів матеріальної культури.

Збирання етнографічних колекцій за темою індивідуального польового дослідження. Попередній опис і датування предметів. Складання польового опису зібраних зразків.

3. Оформлення результатів польових досліджень

Узагальнення зібраного матеріалу. Систематизація результатів польових досліджень і зібраної етнографічної колекції (за індивідуальною програмою практики) з виділенням особливостей і спільних рис досліджуваних елементів народної культури. Звіт про виконання індивідуальної програми практики (додаються польові матеріали і документи експедиції (польовий зошит, анкети, плани-схеми обстежених населених пунктів, описовий і

графічний матеріал, світлини, тощо. Подання документації практики на розгляд її керівника. Захист практики.

Дослідження народної весільної обрядовості регіону

1. Теоретична частина

Ознайомлення з етнографічною літературою про традиційний весільний обряд, його структуру, функціональні особливості, регіональні варіанти (залежно від індивідуальної програми практики). Робота в бібліотеці та складання бібліографії з теми польових досліджень (записується у польовому зошиті). Складання індивідуальної програми польових етнографічних досліджень (записується у щоденнику польової практики). Оформлення щоденника та польового зошита етнографічної практики. Затвердження програми практики керівником.

2. Польові дослідження

А. Збір загальних відомостей про населений пункт. Опитування та анкетування респондентів. Рік і обставини заснування населеного пункту. Чи згадується про них у письмових джерелах. Кількість мешканців і дворів у населеному пункті. Етнодемографічний аналіз. Складання його плану-схеми. Застосування кущового дослідження та встановлення місця і часу проведення найближчих весіль у селі та сусідніх населених пунктах(залежно від програми польових досліджень).

Б. Дослідження весільного обряду. Застосовуються два основних методи: безпосереднього спостереження і робота з інформаторами (анкетування, опитування). Комплексне вивчення обраного весільного обряду за схемою:

а) спостереження, графічна фіксація і фотографування (відеозапис) обрядів передвесільного циклу;

б) спостереження графічна фіксація і фотографування (відеозапис) обрядів власне весільного циклу;

в) спостереження графічна фіксація і фотографування (відеозапис) обрядів та звичаїв післявесільного циклу традиційного весілля;

г) робота з інформаторами: анкетування і опитування (згідно спеціальних анкет-запитальників);

д) фіксація фольклорного матеріалу весільного обряду (за допомогою аудіо запису) в ході його спостереження та під час роботи з інформаторами.

3. Оформлення результатів польових досліджень

Попереднє узагальнення зібраного матеріалу та виділення особливостей весільного обряду в регіоні. Виділення архаїчних обрядів та елементів весілля. Систематизація результатів польових досліджень і складання звіту про виконання індивідуальної програми практики (додаються польові матеріали і документи експедиції (польовий зошит, анкети-запитальники, плани-схеми обстежених населених пунктів, описовий і графічний матеріал, світлини, аудіо та відеозаписи, тощо. Подання документації практики на розгляд її керівника. Захист практики.

Етнодемографічні дослідження традиційних поселень

1. Теоретична частина

Вивчення матеріалів статистичних обліків, переписів населення та етнодемографічної літератури. Складання бібліографії по темі польового дослідження (записується у польовому зошиті). Оформлення та затвердження щоденника та польового зошита практики.

2. Польові дослідження

А. Збір загальних відомостей про населений пункт. Час заснування села. Згадки про населений пункт у письмових джерелах, статистичних демографічних оглядах, тощо. Короткий огляд історії населеного пункту.

Б. Етнодемографічні дослідження. Суцільне етнодемографічне обстеження населеного пункту. Робота із статистичними документами та подвірними книгами у сільській раді. В процесі обстеження виявляється:

- кількість мешканців села (селища, містечка) та її аналіз за віком, етнічною приналежністю, освітою, фахом, статтю;
- кількість дворів населеного пункту (аналіз за статтю господаря, кількість сімей на одній садибі, матеріального достатку);
- кількість родин (аналіз за етнічним складом, кількістю членів сім'ї, кількістю поколінь у сім'ї, окремо вказати етнічно змішані родини).

Проміжні результати подаються у вигляді таблиць:

Таблиця 1. Загальні демографічні відомості про пункт

Назва населеного пункту	Чисельність			
	Мешканців	Дворів	Родин	Етнічно мішаних родин

Таблиця 2. Етнодемографічна характеристика мешканців за статтю і віком

Населений пункт	Всього мешканців	Із них за статтю		Із них за віком						
		Чоловіки	Жінки	До 7 років	7-17 років	18-25 років	25-38 років	38-55 років	55-75 років	Старші 75 років

Таблиця 3. Етнодемографічна характеристика мешканців за освітою і віком

Населений пункт	Всього мешканців	Із них мають												
		Початкову освіту				Середню освіту				Вищу освіту				
		До 18 років	18-45 років	45-60 років	60-75 років	Всього	18-45 років	45-60 років	60-75 років	Всього	25-45 років	45-75 років	Всього	

Таблиця 4. Етнодемографічна характеристика мешканців за професією

Населений пункт	Всього мешканців	Із них					
		Селяни	Робітники	Службовці	Працюють у селі	Від'їжджають	Не працюють

В. Дослідження етнічно змішаних родин. Шлях утворення сім'ї. Звідки прибули предки членів сім'ї, що належать до етнічних меншин і коли це сталося. Чим умотивована зміна національності дітей у родині. Яку мову члени сім'ї вважають рідною, а якою розмовляють між собою та поза родиною.

3. Оформлення результатів польових досліджень

Узагальнення зібраного матеріалу. Систематизація результатів польових досліджень (за індивідуальною програмою практики) з виділенням особливостей і спільних рис етнодемографічного розвитку вибраного етнічного масиву. Звіт про виконання індивідуальної програми практики (додаються польові матеріали і документи експедиції (польовий зошит, анкети, плани-схеми обстежених

населених пунктів, описовий і графічний матеріал, світлини, тощо. Подання документації практики на розгляд її керівника. Захист практики.

ЗБІР МАТЕРІАЛУ ПРО ЖИТЛО

Сучасне міське житло повністю, а сільське – частково будуються, як правило, за проектами професійних архітекторів. Проте не більше 70-80-ти років тому селянське житло, а в значній частині й міське індивідуальне (особливо в малих і середніх містах) будувалися за канонами народної архітектури з традиційним декором житлових і господарських приміщень. Тому збереглися функціонуючі в наші дні індивідуальні житла, які є втіленням традицій народної архітектури, народного мистецтва в області декору житлових і господарських споруд.

Збудовані в ХІХ – на початку ХХ ст. і подальші періоди ці різноманітно прикрашені будівлі відображають розвиток традиційного житла.

Декор індивідуального житла як в ХІХ – першій половині ХХ ст., так і в наші дні розвивається в безпосередньому взаємовпливі з декором професійно спроектованих будівель, що відносяться за часом їх побудови до різних періодів історії й відповідно до різних архітектурних стилів.

Пропорції традиційного житла, кількість і розміри вікон, висота покрівлі (для кожного з його видів) – все закладено в традиціях народної архітектури, якими володіють і в рамках яких творчо варіюють свої споруди теслярі-умільці. Наприклад, будь-який з них завжди точно сказав би, якої висоти повинен бути дах для будинку певних габаритів. Лише одна висота даху годитиметься. Інші будуть неправильні: або

«сплюснуті», або «сторчком стояти». При розрахунку висоти даху теслярі знаходили золоту середину, що створює такий кут ската, при якому сніг і дощ не затримуються на даху, але без зайвої її висоти, яка б обважнювала покрівлю та посилювала її тиск на зруб.

Високе крильце, світилка, навіси у дворі або дах, що вкриває двір, – все підвищує комфортабельність традиційного житла, все гармонійно, пропорційно і все прикрашено.

Вигляд житла, як і інших елементів традиційної культури, що склався в процесі тривалої адаптації народу до природного середовища, естетичний. У цьому виявляється певна закономірність: естетичні потреби, властиві людині, задовольняються нею шляхом створення мікросередовища житла за законами краси.

Завдання практикантам:

Запишіть загальні відомості про поселення: приблизна кількість жителів і будинків, наявність шляхів сполучення (залізної або шосейної дороги, судноплавної річки), віддаленість від найближчого міста, наявність клубу, школи, поштового відділення, електрифікація, наявність газу, телефонного зв'язку. Вкажіть, який тип поселення: однорядна забудова (будинки в один ряд, уздовж річки, по берегу озера), дворядна (вулиця з двох рядів будинків, повернутих фасадами один до одного) або інші типи забудови.

Якщо можливо, зробіть план селища, вказавши, як воно орієнтовано по відношенню сторін світу. Сфотографуйте поселення; зберіть матеріал про житло і господарські споруди (комора, хлів, клуня і т.п.), споруджені в різні періоди. Про типові для кожного періоду будинки і господарські споруди зберіть наступний матеріал:

1) з'ясуйте і запишіть, коли побудований будинок або до якого періоду відноситься;

2) сфотографуйте будинок або господарську будівлю з кута, щоб краще можна було представити загальний вигляд. Бажано зробити додатково ще ряд фотографій: показати деталі будівельної техніки (з'єднання колод на рогах зрубового житла, цегляну і кам'яну кладку, з'єднання блоків і т.п.), показати прикраси житла (різьблені наличники, їх деталі, ліпні прикраси, розпис стін, штампування по сирій штукатурці і ін.), сфотографувати або замалювати фасад так, щоб було видно, де і в якому порядку розміщені прикраси.

Складіть опис (фотографій). В описі вкажіть повну географічну назву місця, де зроблений знімок (область, район, село), напишіть прізвище господаря будинку, дату фотографування, дату (або період) будівництва будинку і назву експедиції, що збирала матеріал.

Дізнайтеся й запишіть:

- ким був перший господар будинку за соціальним статусом (бідний або багатий селянин, торговець або ремісник, священик або чиновник). Вкажіть національність;

- сам господар будував будинок чи майстри. Які майстри (теслярі, каменярі, покрівельники) будували будинок. Чи були вони місцевими жителями або прийшлими і звідки вони приходили;

- з якого матеріалу побудовані стіни будинку (зрубові, тобто з колод, каркасні, глинобитні, саманові, кам'яні, цегляні й ін.). Яка форма даху (двосхила, чотириохскатна й ін.). Чим покритий дах (залізом, шифером, очеретом і т.п.). Яка підлога будинку (дощата або глинобитна). Відзначте, чи має будинок підземелля – вирите під будинком поглиблення для зберігання продуктів або господарське (в окремих випадках – житлове) приміщення, що є як би нижнім поверхом, розміщеним під будинком;

- запитайте й запишіть, скільки (приблизно) чоловік жило в будинку, коли він був побудований;

- будувався будинок за традиціями народної архітектури (тобто за правилами, засвоєними майстрами від їх батьків, дідів, старших товаришів) або за проектом фахівця-архітектора;

- запишіть старовинні назви житлового комплексу (як називалися стовпи воріт, конструкції, що підтримують дах, опалювальна система і т.п.) житла, господарських споруд, окремих приміщень (наприклад, підпілля), деталей;

- зберіть матеріал про старовинні меблі, що виготовлялися не фабричним способом (ліжках, шафах, скринях, лавках, колисках, стільцях, полицях для посуду); сфотографуйте або замалюйте всі предмети старовинного меблювання і вкажіть, коли і де вони виготовлені або куплені;

- опишіть і сфотографуйте внутрішні прикраси будинку: розпис стін, різьблені деталі у печі, на стелі і т.п., елементи убрання будинку, виготовлені не фабричним способом: вишиті рушники, запони, завіси, килими, скатертини, покривала і т.п. Опишіть сучасні меблі і внутрішнє убрання: завіси на вікнах, скатертини, серветки, кімнатні квіти, килими (якого виробництва), статуетки або іграшки на комоді, дзеркала, фотографії на стінах і т.п. Відзначте, чи мають ліжка облямівки (мереживні або вишиті смуги матерії, натягнуті між ніжками ліжка внизу і закриваючі простір під ліжком), як укладені подушки («кутом», «на ребрі», або «навзнаки»), чим покриті подушки і ліжко, з якого матеріалу зроблені, наволочки (кольоровий ситець або білий матеріал), чи є на них вишивки (ручної або машинної роботи). Опишіть інтер'єр кухні і кожної з кімнат;

- напишіть, чим опалюється будинок: піч, плита, вогнище, центральне опалювання, газове – місцеве і т.п. Зробіть фотографію або малюнок традиційного опалювання.

Бажано зняти план будинку, хоча б схемний, вказавши

його основні розміри: довжину, ширину, висоту (якщо будинок двоповерховий, то робиться план кожного поверху). Вказати на плані, де розташовані меблі, хто де спить.

ЗБІР МАТЕРІАЛУ ПРО ПОСУД (НАЧИННЯ)

Начиння має специфічні риси у кожного етносу, що обумовлене, в першу чергу, типом господарських занять і способом життя. Значна частина начиння була пов'язана з хлібопеченням і традиційною їжею в цілому. Традиційно хліб пекли в кожній сім'ї і по розповідях важливо встановити, яким начинням користувалися для помелу зерна, для дроблення крупи, для замісу тіста і т.п. І зараз ще можна побачити ручні млини, що не вживаються, але зберігаються, ступи, лопати для посадки хліба в піч і т.д.

Широке розповсюдження мав посуд молочний. У минулому це – глиняні глечики, дерев'яні посудини. Весь цей посуд, що зберігся, треба описати, сфотографувати, замалювати, а сучасний, який використовується як посуд молочний (бідони, пляшки, миски й ін.) перерахувати так само, як пристосування для сучасного домашнього печення пирогів, тортів, плюшок і т.п. Традиційний посуд для варива (горщики, чавуни) або зберігання їжі (бондарська і видовбана) з дерева, берестяний, металевий і глиняний для приймання їжі (їдальня, чайна) – все має великий інтерес для етнографа і вимагає точної фіксації (сучасний посуд, відомий всім, перераховується). Велике значення у минулому мало начиння для збору ягід і грибів (корзини, козуби, набірушники і т.д.), для носіння води і її зберігання (відра, вухаті, кадовби), для перенесення вантажів. Якщо щось з традиційного начиння виготовляється і вживається зараз, треба описати процес, зафіксувати його, по можливості, докладно і записати біографії майстрів.

Завдання практикантам:

Розшукайте старовинний посуд: для прийому їжі (чашки, ложки, миски, кухлі і т.п.); для приготування їжі (чавуни, горщики, ковші, сковороди, діжі для тіста, коритця для рубки м'яса, овочів і т.п., ступи, рогачі, чапельники і т.д.); для зберігання і перенесення їжі і води (гличики, джбани, бочки, кадовби, відра, коромисла і т.п.), для обробки продуктів (ручні млини, мутовки і т.п.). Дізнайтеся, чи у святкові дні, чи повсякденно вживалося це начиння і предмети господарського побуту.

Відберіть начиння, що служило при пранні і гладженні білизни: корита, «буки» (бочки, в яких відпиралася білизна), вальки, рубелі, за допомогою яких стирали або розгладжували білизну, прокочуючи її, намотану на качалку рубелем, і т.п.; опишіть начиння, що вживалося при годуванні худоби і птахів (корита, балії, особливі відра і т.п.).

Сфотографуйте або замалюйте ці предмети, вкажіть їх розміри, місцеві назви і детально опишіть, для чого вони вживалися. Розпитайте, де і ким предмети начиння виготовлялися. Якщо виготовляються зараз, знайдіть, де і що саме. Опишіть процес кустарного виробництва начиння.

ЗБІР МАТЕРІАЛУ ПРО ТРАДИЦІЙНИЙ КОСТЮМ

Традиційний народний одяг був надзвичайно різноманітним навіть у окремих груп одного народу. Іноді достатньо чітко виражені особливості костюма мають навіть окремі селища.

Народний костюм включає в свій комплект верхній і нижній одяг (зимовий і літній), білизну, взуття, головні убори, прикраси (намиста, сережки, кільця, брошки і т.п.).

Дуже важливі відомості про матеріали, з яких створювався костюм, і про їх виготовлення, особливо, якщо

вони проводилися в своєму господарстві (ткацтво – описати процес, виробництво шкіри для взуття – написати спогади майстрів або їх нащадків).

Різноманітні способи виготовлення костюма: в рамках сім'ї весь одяг шився, взуття тачалося, пленталося, каталося або були свої сільські ремісники (кравці, шевці, пимокати), або приходили «бродячі» майстри, тобто відхідники. Докладний опис костюма, фіксація його крою (зняття викрійки), зарисовка і фотографування дозволять представити об'єкт вивчення.

Завдання практикантам:

З'ясуйте у представників старшого покоління, у кого в селищі є старовинний одяг (чоловічий, жіночий, дитячий). Сфотографуйте його на людині (в трьох видах: спереду, ззаду і збоку), фіксуючи потім окремо кожен деталь костюма. Опишіть, коли, з якого матеріалу, ким (господарем або майстром) він був виготовлений, в яку пору року надягали, чи був святковим або повсякденним. З'ясуйте, які вікові групи який одяг носили (включаючи головний убір і взуття): діти, хлопці й дівчата до вступу до шлюбу, дорослі сімейні, старі. Також з'ясуєте, що символізували окремі елементи одягу, особливо вишивка і прикраси.

Окремо сфотографуйте прикраси одягу (вишивку, ткани узор, пришиті металеві або інші прикраси), а також прикраси, які не були частиною даного одягу, але входили в комплект традиційного костюма (намиста, сережки, браслети і т.п.). На всіх фотографіях вкажіть місце, де предмет знайдений, місце і час його виготовлення (хоча б передбачуване), ім'я, вік і адресу власника одягу. Якщо в даний час виготовляється традиційний одяг, вказати майстрів, сфотографувати їх за роботою.

ЗБІР МАТЕРІАЛУ З ФОЛЬКЛОРУ

Уснопоетична творчість народів – скарбниця народної мудрості, сховище етичних норм народів. Нині багато жанрів фольклору не існує, залишаючись надбанням нашої культурної спадщини (наприклад, билини), але деякі жанри розвиваються (наприклад, частушки), а інші відроджуються (наприклад, пісні хороводів).

Вивчаючи фольклор, слід не тільки шукати його хранителів, як одинаків-інформаторів, але і ознайомитися з місцевими фольклорними ансамблями. Проте треба ставитися критично до репертуару цих ансамблів, а також до костюмів, в яких вони виступають, звіряючи наглядно з місцевими художніми традиціями в області фольклору, у тому числі музичного.

Завдання практикантам:

З'ясуйте, які пісні співають люди різних поколінь (немолоді, молодята, діти). Запишіть їх репертуар. Вкажіть, коли, де (в свята, буденні дні, удома, на «вулиці», на весіллі) і які пісні співають.

Запишіть пісні, частушки, казки, легенди, прислів'я, приказки, оповіді-прирахування (бажано не тільки в зошиті, але і на диктофон).

Взнайте і запишіть перекази про те, коли і як утворилося дане селище і як пояснюють місцеві жителі походження його назви. Виявіть перекази про навколишні селища, гори, річки, озера, старовинні будівлі і т.п.

Розшукайте кращих казкарів, пісенників, частівників і визнайте, який їх репертуар. Запишіть їх біографії, вказавши, у кого вони вчилися майстерності пісенника або казкаря, від кого почули старовинні пісні і казки, сфотографуйте їх в процесі виконання. При записуванні текстів зберігайте

особливості місцевих говірок, не «олітературюйте» тексти.

Запишіть історію фольклорного ансамблю, знайте його організаторів, вкажіть кращих співаків.

ЗБІР МАТЕРІАЛУ ПРО ТРАДИЦІЙНІ ЗАСОБИ ПЕРЕСУВАННЯ

Зараз паралельно технічному прогресу все більш збільшується інтерес до традиційних засобів пересування народів світу. Подорожі на плотах, човнах, в старовинних екіпажах, що вживалися в сільській місцевості, все ширше розповсюджуються у формі змагань, туристських виїздів у формі відпочинку. Для нашої країни з величезними водними артеріями і різноманітними сухопутними шляхами характерна велика кількість форм і конструкцій різних засобів пересування. З'ясувати, які засоби перевезення вантажів існували в тій або іншій місцевості в зимовий і літній час, записати відповіді на питання, розшукати старовинні і сучасні засоби пересування.

Завдання практикантам:

З'ясуйте наявність у селі водних і сухопутних засобів пересування (плотів, човнів, возів, саней й ін.), зроблених не фабричним способом; встановіть, для яких цілей і коли (хоча б приблизно) вони зроблені, користуються ними в даний час чи ні. Розпитайте і запишіть, які були традиційні засоби пересування; сфотографуйте або замалюйте різні засоби пересування, проведіть обміри (в цілому і окремих деталей), запишіть місцеві назви предмету і його деталей. З'ясуйте, в яку пору року і для яких цілей використовувалися ті або інші засоби пересування.

Виявіть і зафіксуйте (фото, малюнок, обмір) засоби перенесення вантажів: сумки, заплічні корзини і короби тощо.

Взнайте прізвища майстрів, які їх виготовляли, запишіть їх біографії. Опишіть весь виробничий процес, починаючи із заготівкою матеріалу.

З'ясуйте, якщо в даному селі засоби пересування не виготовлялися, де вони замовлялися або купувалися. Перерахуйте сучасні засоби пересування, що є в селі.

ЗБІР МАТЕРІАЛУ ПРО ТРАДИЦІЙНІ ЗНАРЯДЯ ПРАЦІ

Вивчення традиційних знарядь праці, особливо що стосуються землеробства, завдання першорядної ваги. Негативні явища в сільськогосподарському виробництві, пов'язані з повною відмовою від традиційних форм господарювання підвищують наш інтерес до традиційних знарядь праці, що з'явилися за останні десятиріччя.

Завдання практикантам:

Виявіть сільськогосподарські знаряддя, що збереглися в селі: сохи, борони, вила, лопати для віяння зерна й інші знаряддя для традиційного сільськогосподарського виробництва. Для чого кожне з них призначалося? Опишіть процес створення сільськогосподарських знарядь, вказавши, з яких порід дерева або з якого металу виготовлялися ті або інші деталі. Розпитайте представників старшого покоління, як вони пояснюють наявність саме цих типів знарядь в їх селі, чому їм віддають перевагу (які якості даного знаряддя дозволяли краще обробляти ґрунти даного рельєфу, відповідали особливостям орних земель) і т.п.

Спробуйте знайти знаряддя по обробці льону, конопель, шерсті, інших волоконних речовин (прядки, веретена, гребені, щітки, ступи, м'ялки, тріпала, ткацькі і килимові стани, знаряддя по перемотуванню ниток і т.п.).

Виявіть знаряддя по обробці овчин і шкіри, знаряддя гончарного виробництва (ручний і ножний гончарний круг), обробці металів і дерева (устаткування кузні, теслярської майстерні, інструмент коваля, тесляра, пильщика, столяра). Сфотографуйте або замалюйте знаряддя, що вивчаються. Запишіть їх розміри і місцеві назви. З'ясуйте, хто виготовляв ці знаряддя (якщо можливо, запишіть біографії майстрів). Запишіть весь процес обробки шерсті, льону, глини і ін. Перерахуйте сучасні знаряддя виробництва.

9. Зразки (схеми) ведення (заповнення) звітної документації з етнографічної практики

Польовий щоденник (схема)

*№ сторінки
щоденника*

№ запису	Дата (дд.мм.рррр.)	Місце перебування	Об'єкт/предмет спостереження	Мета та завдання спостереження	Результати спостереження: а) ступінь побутування; б) стан збереження; в) шляхи витіснення заміниками; г) способи збереження тощо
1	2	3	4	5	6
...	...	...	...	...	...

(таблиця заповнюється на розворотах зошита-щоденника)

Опис («легенда») предметів і явищ (схема)

1. Фотографія, доданий відеофайл або пам'ятка-оригінал (експонат).
2. Місце перебування (набуття) (населений пункт з адресою, район, область).
3. Дата фіксації (набуття) предмету чи явища (день, місяць, рік).
4. Етнічна приналежність предмету чи явища.
5. Дата виготовлення (вік) або час появи, місце (територія) поширення предмету чи явища.
6. Загальнолітературна та місцева назва предмету чи явища.
7. Функціональне призначення предмету чи явища.
8. Спосіб використання предмету чи аналіз явища.

У разі безоплатного надання оригіналу до етнографічної колекції (збірки) історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка нижче обов'язково вказується:

Дану пам'ятку-оригінал (експонат) передаю безоплатно до етнографічної колекції (збірки) історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка у дарунок від _____

_____
Прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку

Паспортні дані _____

Адреса: _____

_____
Дата

_____
Підпис

**Типова форма анкети-запитальника для дослідження
сучасного весільного обряду та збирання
етнографічних матеріалів**

АНКЕТА-ЗАПИТАЛЬНИК

для дослідження сучасного весільного обряду та збирання
етнографічних матеріалів

Прізвище, ім'я, по-батькові інформатора _____

Рік і місце народження _____

Національність _____ Адреса помешкання _____

_____ У цьому селі мешкає з _____ р.

Освіта, який навчальний заклад закінчив _____

_____ Професія _____

Дата опитування, місце _____

Опитування провів _____

(прізвище та ініціали, рік народження, домашня адреса)

Підпис етнографа _____ Підпис інформатора _____

I. Загальні відомості про весільний обряд

1. Як називають весільний обряд у Вашому селі (селищі, місті).

2. Які місцеві назви обрядів, що входять до складу всіх трьох циклів місцевого варіанту весільного обряду.

3. Які місцеві назви весільних чинів і їх функції в обряді.

4. В якому віці найчастіше одружувалися та одружуються тепер у Вашому селі.

5. Скільки днів тривав раніше і триває тепер весільний обряд у селі.

6. В яку пору року найчастіше відбувають весілля в селі та коли це робили раніше.

II. Передвесільний цикл обрядів

1. Як називаються у Вашому селі обряди, що передують посаду молодих і яка їх почерговість.

2. Коли найчастіше сватають (сватали) і кого беруть (брали) в свати у Вашому селі колись і тепер.

3. Як проходили обряди передвесільного циклу (докладно опишіть).

4. Які форми обрядової відмови сватам побутують чи побутували раніше у Вашому регіоні.

5. Яку промову виголошують традиційно свати у Вашому селі (записати точний текст).

6. Які традиційні атрибути сватання у Вашому регіоні та які їх функції в обряді (хліб, хустки, сорочки, піднесення води, горілки, тощо). Докладно опишіть застосування цих атрибутів.

7. Чи одразу ж батьки нареченої дають (чи давали) згоду на шлюб доньки під час сватання. Якщо ні, то коли це відбувалося.

8. Чи відомі у Вашому селі випадки коли дівчата сватались до хлопців. З чим це пов'язано та як відбувалося.

9. Які пісні, приспівки чи примовки застосовувалися (чи застосовуються) в обрядах передвесільного циклу. Записати тексти.

10. Як називався (називається) і проходив (проходить) у Вашому селі заключний обряд сватання (заручини). Які обрядодії виконуються під час нього. Опишіть.

11. Які весільні чини беруть участь у перед весільних обрядодіях і які їх функції.

12. Коли у Вашому селі печуть (пекли) коровай. Хто це робить і які відомі Вам рецепти випічки.

13. Яка форма і назва короваю у Вашому селі. В яких обрядодіях весілля використовується (використовувався) коровай і обрядове печиво.

14. Які місцеві назви обрядового печива і його форма. В яких обрядодіях воно застосовувалося (застосовується).

15. Хто здійснював обряд запрошення на весілля у Вашому селі та яка його місцева назва.

16. Чи характерним є для весілля у Вашому регіоні приготування весільних символів і атрибутів і як вони називаються.

17. Які пісні виконували (виконують) коровайниці під час обряду випічки короваю у Вашому селі. Записати тексти.

18. Як проходив (проходить) коровайний обряд у Вашому селі.

19. Чи відомий у Вашому селі барвінковий обряд як частина весільної обрядовості. Як він відбувався.

20. Як проходив обряд запрошення гостей на весілля. Описати.

21. Коли у Вашому селі дівчата починають прибирати гільце і квітчати коровай.

22. Як проходить (проходив раніше) дівич-вечір у молодій та молодого і чи відбувався цей обряд взагалі у Вашому регіоні. Яка місцева назва цього обряду. Описати обрядодії.

23. Чи готувались на дівич-вечорі такі весільні атрибути як: “шабля”, “світильник”, “меч”, “весільна свічка”. Які їх функції.

24. Чи відбувалися під час дівич-вечора обряди розплетення коси, одягання вінка, обміну подарунками, посаду молодих. Описати.

III. Весілля

1. Який шлях нареченого та його “поїзду” в день весілля. Описати.

2. У чий дім після шлюбу поверталися молоді. Описати.

3. Які обрядодії відбуваються по поверненні із церкви (сільради, клубу). Опишіть.

4. Чи пам'ятаєте Ви як колись проходив обряд посаду молодих у Вашому селі. Опишіть.

5. Як проходить святковий обід у день шлюбу та які обрядодії традиційного весілля збереглися у Вашому селі тепер.

6. У якому вигляді зберігся обряд спільного посаду молодих, обряди перепинення поїзду нареченого і викупу місця поряд нареченої, обряд покривання молодої. Докладно опишіть місцеві варіанти.

7. У якому вигляді зберігся обряд “ламання вільця” у Вашому селі. Опишіть його.

8. Опишіть як проходить обряд обдарування молодих і які весільні чини беруть у ньому участь. Як цей обряд проходив раніше.

9. Які пісні виконуються під час обрядів посаду молодих та інших обрядів шлюбного дня. Записати тексти.

10. Коли відбувається (відбувався) переїзд молодої до хати чоловіка.

11. Чи відомий у Вашій місцевості обряд “побиття каші”. Опишіть.

12. Чи беруть участь у весіллі ряджені: “цигани”, “дід”, “баба” і т.д.

IV. Післявесільний цикл обрядів

1. Скільки днів ще триває весілля у Вашому селі після головного весільного дня (вінчання, “ропису” молодих).

2. Які обрядодії відомі у ці дні, які їх місцеві назви. Опишіть їх хід.

Типова форма анкети для збору матеріалу про особливості архітектури традиційного житла

Назва експедиції і рік роботи

№ картки

Інформацію зібрав (ла) _____

Анкета для збору матеріалу про особливості архітектури традиційного житла

I. Загальні відомості

1. Місце запису.
2. Час виникнення населеного пункту.
3. Хто володів селом до 1917 р.
4. Розмір земельної площі сільської общини до організації колгоспу.
5. Розмір присадибної ділянки.
6. Які будівлі знаходяться на території садиби (додати план садиби та розміщення будівель).

II. Житло

1. Місцева назва, час спорудження.
2. Хто будував житло.
3. Матеріал.
4. Конструкція і спосіб спорудження стін.
5. Складові частини хати і їх місцеві назви.
6. Наявність підмурку, матеріал і техніка спорудження.
7. Число поверхів, наявність льоху (підпілля) та його глибина, використання горища.
8. Форма даху.
9. Конструкція даху. Спосіб закладки фронтона.

10. Спосіб прикріплення даху до зрубу.
11. Підлога та її конструкція.
12. Стеля і її конструкція.
13. Матеріал покриття даху.
14. Двері і вікна.
15. Зовнішнє вирішення житла.
16. Інтер'єр житла та внутрішнє планування.

Типові зразки запитальників з різної тематики

Громада

Які форми організаційної діяльності громад існували до ліквідації панщини, після ліквідації, на початку ХХ ст. і т.д.

Виборні місцеві органи управління.

Хто представляв родину у громаді?

Як проходили вибори? Хто міг бути вибраним?

Адміністративний поділ населеного пункту.

Громадські обов'язки в справі охорони, санітарного стану, підтримки громадської власності, боротьби зі стихійним лихом (повінь, пожежа).

Як збирали віча, сходи тощо?

Форми оголошень.

Спеціальні знаки і символи сторожів (охорони), лісництва, окремих громадських об'єднань (пожежників тощо).

Виховання сиріт громадою, допомога калікам, самотнім, престарілим.

Моральні обов'язки і покарання за аморальні вчинки (незаконнонароджені, зрада дівчини, гвалтування, зрада чоловіка, дружини, пияцтво, крадіжки, хуліганство, неповага до старших).

Які громадські заходи проводили біля церкви, корчми?

Сільські об'єднання, товариства, громади.

Вечорниці, самодіяльні гуртки. Їх репертуар.

Як і коли проводили спортивні змагання молоді?

Способи поділу громадської власності, спільне користування нею.

Як відзначали громадські свята?

Форми взаємодопомоги бідним.

Жебрацькі гуртки, жебрацькі школи, жебрачий жаргон. Що знаєте про них?

Спорудження громадських будівель.

Описати речі громадського побуту (дзвони, барабани, бубни, труби).

Які основні місця збору молоді, дитячих ігор, спортивні майданчики?

Сучасне місцеве управління.

Родина і громада.

Яке поширення мали і мають збори сільської громади? Які питання на них вирішувались?

Як розв'язувались у громаді суперечки і сварки сусідів, членів родини?

Які людські якості громадська думка цінувала, а які засуджувала?

Як вибирали опікунів для новонародженої дитини?

Чи існували у вашій місцевості обряди прилучення дитини до шкільної науки? Охарактеризуйте їх.

Як шанували в громаді старих людей в будні і свята?

Як ставились у народі до вдів, сиріт?

Чи практикувались і практикуються у вас толоки? Які роботи виконувались під час них? У чому її виховне значення?

Право власності

Що розуміють під правом власності? Які способи передачі права власності один від одного?

Яке відношення до знайдених речей, викопаного скарбу? Чи існують нагороди за повернення знайденої речі?

Відношення до полювання, риболовлі на своєму і чужому володінні.

Чи є передача речей під заставу?

Заклучення договору та види його затвердження («пиття могоричу», «биття по руках»).

Яке відношення до порушників договору?

Якими видами договору користуються (даровизна, купівля-продаж, наймання на роботу, оренда ґрунту, хати тощо).
Форми їх заключення.

В яких випадках повертають куплений товар?

З кількох років дозволяється заключати договори? Ступінь відповідальності поручителів.

Чи відомі спільні договори кількох людей? Коли вони укладаються? Поділ доходів. Коли припиняється дія спільних договорів?

Чи відповідає учасник спільного договору за лише за свою частку власності, чи за всю?

Хто відповідає за шкоду, нанесену божевільними, малолітньою дитиною?

Розподіл майна між спадкоємцями. Оформлення тестаменту. Поділ майна після смерті бездітних і тих, хто не має своєї родини.

З якого віку надається право розпоряджатися майном?

Чи дотримувались спадкоємці розпорядження тестаменту?

Чи знані поняття «вітцівщина», «материзна» і в якому значенні?

Права власності жінки в родині своїм посагом.

Покарання за порушення права власності.

Чи були бійки за порушення права власності? Убивства?

Що робили із особистою власністю померлого?

Права і обов'язки опікуна.

Правові норми щодо приймацтва.

Права і обов'язки зятя, невістки.

Майнові відносини подружжя, які жили «на віру».

Чи вважався церковний шлюб правовою нормою власності?

Майнові відносини неодружених членів родини, одиноких братів, сестер.

Художнє ткацтво

Скільки в населеному пункті ткачів?
Чи постійно займались ткацтвом?
Хто більше займається – чоловіки чи жінки?
Які вироби ткали і тчуть (рушники, скатерті, верети, доріжки, килими)?
Кольористика. Яка переважає кольористика?
Назвати елементи окремих прикрас.
Навчання ткачів.
Скільки майстри брали за роботу?
Описати ткацький верстат.

Вишивка

Описати вишивки окремих груп населення (чоловіків, жінок, дітей тощо).
Техніка вишивання.
Виготовлення полотна до вишиття.
Хто і коли вишивав?
Де діставали нитки?
Як передавались способи вишивання?
Назвіть окремих майстрів вишивки колись і тепер.
Чи вишивали на відробіток, для продажу?
Вірування, пов'язані з вишиванням.

Малювання

Розписи та малюнки на стінах, печак, папері, склі, народні картини, розмальовки дитячих іграшок.
Використання розмальовок у хатньому інтер'єрі.
Як використовувались фарби?
Чи малював хто ікони?

Вірування та заклинання, пов'язані з цим видом мистецтва.
Які малюнки купували на базарі? Їх вартість.
Коли почали використовувати фотографії? Їх зразки.
Що малювали на дверях, брамах, возах?

Вирізування з паперу

Зразки витинанок. Що ними прикрашали?
Яких кольорів використовували папір?

Художній метал

Які речі побуту та прикраси виливали чи виточували з металу?
Використання металевих виробів у одязі.
Хто займався виготовленням прикрас?
Типи перснів.
Ціни на вироби. Дарування.
Технологія виготовлення.
Який спосіб передачі секретів?

Художня обробка дерева

Описати, змалювати, сфотографувати, зібрати зразки різьби та оздоблень: сволоків, божниць, хрестів, каплиць, свічників, мисників, стільців, скринь, колисок, хатнього кухонного начиння, веретен, ляльок, іграшок, різних знарядь праці, дерев'яних скульптур.
Хто займався випилюванням?
Технологія обробки дерева.
Скільки коштували ці речі.
Який використовувався інструмент?
Назви окремих частин орнаменту.

Скульптура.
Кращі майстри.

Прикраси з бісеру

Зразки прикрас.
Хто виготовляв?
Матеріал.
Інструменти.
Техніка виконання.
Вироби з рогу, соломи, ниток, сиру, хліба, різних рослин.

Писанкарство

Коли писали писанки?
Вірування та обряди, пов'язані з писанками.
Як пишуть писанки?
Зібрати зразки.
Способи прикрашення ікон, стель, постелі, вікон.
Виготовлення неживих квітів.
Виготовлення вінків нареченої, дружок, нареченого.
Які види народного декоративно-прикладного мистецтва використовувались в оформленні церков, каплиць?
Описати і змалювати хрести в церквах, цвинтарях, на перехрестях, на полі, на обійстях.

Ремесла

Які ремесла та промисли побутували раніше у вашій місцевості? Запишіть назви ремесел, прізвища умільців?
Чи передається їхнє ремесло у сім'ї?
Чи є в селі умільці, відомі за межами села?
Які традиції майстрів побутують у вашій місцевості?

Які легенди, пісні, казки існують про ремесло майстрів? Чи знають їх діти?
Як народні умільці передають трудові традиції дітям?
Чи є в шкільному музеї твори та вироби майстрів села?
Чи співпрацюють зі школою майстри? Чи ведуть вони в школі гуртки для дітей?
Чи є у школі куточок або музей народознавства?
Які розділи він включає? Хто його обладнує?
Яку участь брали діти в оформленні музею?
Як співпрацює школа з батьками своїх вихованців?
Чи проводяться у школі родинні свята?
Яка структура таких свят, хто їх готує, як розподіляються ролі на цьому святі?
Чи ведуться у школі альбоми "Родинна мудрість" (зібрання місцевих прислів'їв, приказок, легенд, повір'їв, казок тощо).

Музичні інструменти

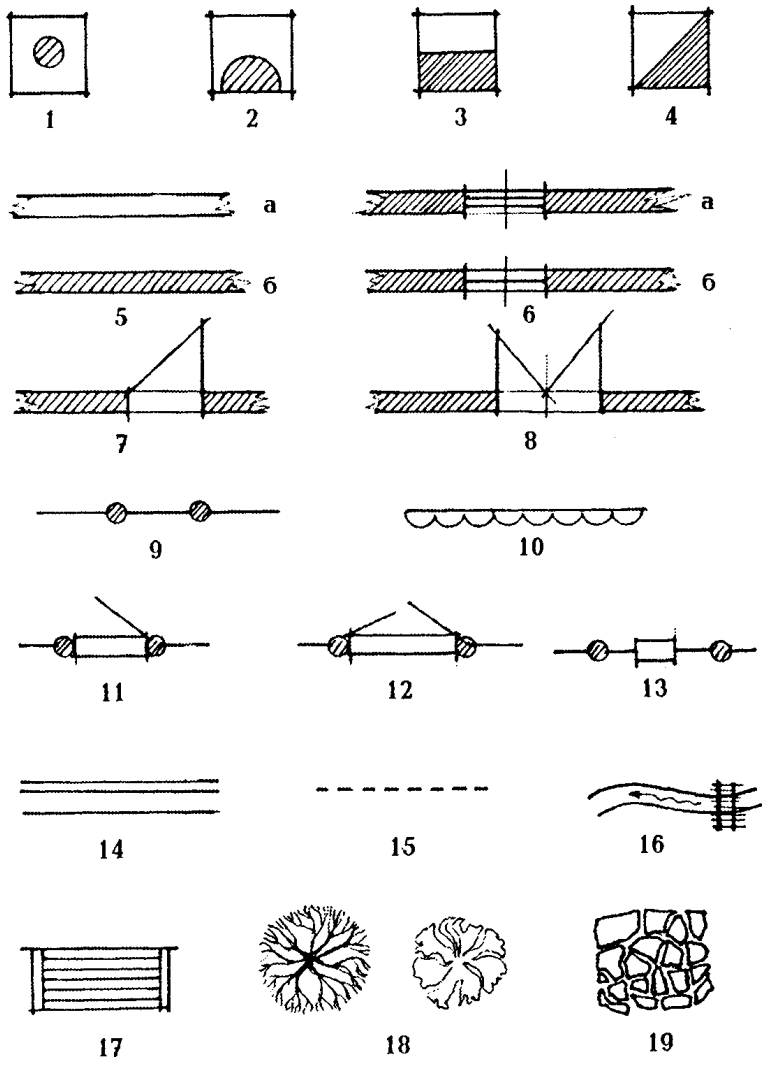
Які музичні інструменти використовуються місцевими жителями?
Коли з'явився той чи інший інструмент?
Хто їх виготовляв? Описати способи виготовлення.
Подати біографічні дані кращих майстрів, музикантів.

Етнографія родини. Етнографія дитини

Які події родинного життя супроводжувались обрядами?
Як вони називаються?
Яка роль пострижин, іменин для виховання дитини?
Чи існували у вашій місцевості обряди прилучення дітей до роду, як вони називались, у чому полягала їх суть?
Яку участь брали діти у весільній (світилки) та поховальній обрядовості?

Які повір'я, пов'язані з дитиною, існують у вашій місцевості?
Яким іграм вас вчили в дитинстві дорослі, зокрема батьки, дідусь, бабуся?
Які дорослі й дитячі ігри влаштовувались під час святка, на Великдень, Трійцю, Купала?
Який одяг носили в минулому діти вашої місцевості?
Які дозвілля дітей і молоді існували на селі, які соціально-педагогічні функції вони виконували?
Чи є у вашій родині довгожителі? Як ви можете охарактеризувати здоров'я членів вашої родини?

**Зразки типових знаків, які використовують
під час складання горизонтального плану
житла, двору, садиби**

Пояснення до типових знаків:

- 1 — відкрите вогнище;
- 2 — піч;
- 3 — плита;
- 4 — груба;
- 5 (а, б) — стіна будівлі;
- 6 (а, б) — віконний проріз;
- 7, 8 — двері;
- 9 — огорожа;
- 10 — господарський навіс;
- 11 — хвіртка;
- 12 — в'їзні ворота;
- 13 — перелаз;
- 14 — дорога;
- 15 — стежка;
- 16 — річка з кладкою (містком);
- 17 — сходи;
- 18 — окреме дерево;
- 19 — доріжка з каменю.

Основні правила транскрибування інтерв'ю

Перед транскриптом інтерв'ю зазначається:

Респондент: прізвище, ім'я, по батькові, дата народження

Адреса: країна, область, район, населений пункт, вулиця, будинок, поштовий індекс тощо

Проект: назва та терміни експедиції, тема інтерв'ю тощо

Інтерв'юер: прізвище, ім'я, по батькові, група студента-практиканта

Транскрипція: прізвище, ім'я, по батькові, група студента-практиканта

Вид інтерв'ю: відео- та/або аудіо-інтерв'ю тощо

Місце проведення інтерв'ю: квартира/будинок/двір респондента тощо

Дата проведення інтерв'ю: дд.мм.рррр.

Присутні: крім респондента й інтерв'юера: дружина, чоловік, подруга, родичі і т.д.

Вимоги до тексту транскрипції:

На початку транскрипції інтерв'ю один раз записати імена респондента й інтерв'юера й надалі в дужках використовувати скорочення (ініціали). Текст повинен бути посторінково пронумерований. Кожна зміна касети/файлу (відео- або аудіо-) повинна бути окремо записана в тексті.

На кожній сторінці повинен бути один раз зазначений тайм-код для відео-інтерв'ю або показання лічильника магнітофона для аудіо-інтерв'ю.

Текст повинен бути набраний 14 кеглем з міжрядковим інтервалом 1,5 і краями для можливих нотаток.

Усі слова й вирази, названі в інтерв'ю, які звичайно не використовуються в рідній мові респондента або інтерв'юера, повинні бути виділені курсивом.

За необхідності у дужках використовуються наступні примітки:

- Незрозуміло: (???)
Переривання: (—)
Пауза: (коротка пауза), (довга пауза)
Значеннєві наголоси: (голосно), (тихо), (розтягнуто) тощо
Вираження почуттів: (плаче), (зітхає), (сміється),
(радісно), (іронічно), (гнівно),
(докірливо) тощо

Кожна зміна ситуації інтерв'ю повинна бути записана в дужках, наприклад: (респондент дістає фотоальбом, дзвонить телефон, приносить кавові чашки, щось говорить стороння особа, пауза для зміни касети й т.д. Респондент зачитує фрагмент із підготовленого тексту або листа, запитальника тощо).

При збереженні та передачі файлу транскрибованого інтерв'ю методистові використовувати виключно формат **RTF** для Microsoft Office 2003.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г.Короленка

Кафедра всесвітньої історії та методики викладання історії

ПОЛЬОВІ
етнографічні матеріали

до теми

"НАЗВА ТЕМИ"

(великими літерами, жирним шрифтом),
зафіксовані студенткою (студентом) третього курсу
прізвище, ім'я, по батькові *(жирним шрифтом)*
«___-___» червня / липня 201__ р.
у Криму / Карпатському регіоні

Керівник експедиції —
асистент (доцент, професор)
прізвище, ініціали
(жирним шрифтом)

Методист мікрогрупи —
асистент (доцент, професор)
прізвище, ініціали
(жирним шрифтом)

Полтава – 201__

10. Рекомендована література

1. Алексеев В. Этногенез. — М., 1986.
2. Арсеньев В.Р., Таксами Ч.М., Сергеева Г.А. и др. Обсуждение статей М.Н.Шмелевой и С.И.Вайнштейна по проблемам полевых исследований // Сов. этнография. — 1985. — №5. — С. 57-69.
3. Арутюнов С.А. Народы и культуры. — М., 1989.
4. Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження. — Одеса, 2000.
5. Байбурин А. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. — Ленинград, 1986.
6. Білоус В. Етнографічні дослідження на західноукраїнських землях у третій чверті ХІХ ст. — Львів, 2000.
7. Болтарович З.Є. Україна в дослідженнях польських етнографів ХІХ ст. — К., 1976.
8. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: На матеріалах святково-обрядової культури українців. — К., 2000.
9. Борисенко В. Традиційне весілля греків Приазов'я // Під одним небом. — К., 1999. — С. 69-79.
10. Боряк О. Емпіричні дослідження як "ризик шкоди": теорія і практика впровадження принципів етики польової роботи // Народна творчість та етнографія. — 2003. — №5-6. — С. 76-82.
11. Боряк О. Матеріали до історії народознавства в Україні: каталог етнографічних програм. — К., 1992.
12. Боряк О. Матеріали з історії народознавства в Україні: Каталог етнографічних програм (друга половина ХVІІІ-ХХ ст.). — К., 1994.
13. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. — М., 1983.

14. Бромлей Ю.В. Современные проблемы этнографии: Очерки теории и истории. — М., 1981.
15. Брук С.И. Население мира: этнодемографический справочник. — М., 1986.
16. Вайнштейн С.И. Актуальные вопросы полевого исследования традиционно-бытовых культур народов СССР // Сов. этнография. — 1985. — №3. — С. 51-59.
17. Виклади давньослов'янських легенд або міфологія / Уклад. Я.Ф.Головацьким.— К., 1991.
18. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. — К., 1995.
19. Вопросы и программы по этноархеологии и этнографии для участников археологических и этнографических экспедиций и студенческих практик: Учебно-методическое пособие / Отв. ред. С.Ф.Татауров, Н.А.Томилов. — Омск, 2002.
20. Восточно-славянский этнографический сборник / Под ред. С.Толстого. — М., 1956.
21. Выжарова Ж.Н. О происхождении болгарских пахотных орудий. — М., 1956.
22. Глушко М. Від Уборті до Дніпра: Заключний етап комплексного історико-етнографічного дослідження Центрального Полісся // Народознавчі Зошити. — 1997. — №6. — С. 368-384.
23. Глушко М. Опрацювання та оформлення польових етнографічних матеріалів для здачі в архів на зберігання: методичні рекомендації. — Львів, 2006.
24. Глушко М. Постчорнобильське експедиційне етнографічне дослідження Середнього Полісся (наукові здобутки, прогалини, завдання) // Народознавчі Зошити. — 2006. — №3-4. — С. 321-327.
25. Глушко М. Слідами Чорнобильської трагедії: експедиційне дослідження Київського Полісся //

- Народна творчість та етнографія. — 1997. — №2-3. — С. 22-32.
26. Глушко М.С. Методика польового етнографічного дослідження: Навч. посібник. — Львів, 2008.
  27. Гончаров О.П. Історико-культурні пам'ятки України: з історії, етнології та краєзнавства: Посібник для студентів істор. фак. — К., 2002.
  28. Горб Д.А. Методика описания и атрибуции керамики // Проблемы комплектования, научного описания и атрибуции этнографических памятников. — Ленинград, 1987.
  29. Гордійчук М. Як записувати народну музику. — К., 1960.
  30. Горленко В.Ф. Етнографічні експедиції Інституту ім. М.Т.Рильського // Народна творчість та етнографія. — 1976. — №5. — С. 84-85.
  31. Горленко В.Ф. Перша етнографічна програма на Україні // Народна творчість та етнографія. — 1957. — №4. — С. 98-108.
  32. Гошко Ю.Г., Кирчів Р.Ф., Сявавко Є.І. Наукові експедиції на Гуцульщину // Народна творчість та етнографія. — 1982. — №5. — С. 67-69.
  33. Гримич М.В. Два виміри національного образу // Українці: Історико-етнографічна монографія у 2-х кн. — Кн. 2. — Опішне, 1999. — С. 169-176.
  34. Гримич М.В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. — К., 2000.
  35. Громов Г.Г. Методика полевых этнографических исследований. — М., 1967.
  36. Громов Г.Г. Методика этнографических экспедиций. — М., 1966.
  37. Гудченко З.С. Музеї народної архітектури України. — К., 1981.

38. Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. — Львів, 2000.
39. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / Відп. ред. Ю.Г.Гошко. — К., 1987.
40. Древнее жилище народов Европы / Под ред. М.Рабиновича. — М., 1967.
41. Древняя одежда народов Восточной Европы / Под. ред. М.Рабиновича. — М., 1986.
42. Етнічна історія народів Європи. Секція 1. Теоретичні проблеми етнології. — К., 1999.
43. Етнічна культура українців / Відп. ред. М.Глушко. — Львів, 2006.
44. Жданко Т.А. Об организации и методике полевых этнографических исследований // Советская этнография. — 1956. — №3.
45. Заглада Н. Из звіту етнографічної експедиції 1934 року / Упоряд., прим. "Остання експедиція Ніни Заглади. Замість післямови" М.Глушка // Зап. Наук. т-ва імені Шевченка. — Львів, 2001. — Т. 242: Праці Секції етнографії і фольклористики. — С. 443-505.
46. Зеленин Д. Восточнославянская этнография. — М., 1991.
47. Изучение памятников фольклора и этнографии: методические рекомендации для общественных музеев. — Одесса, 1986.
48. История литератур западных и южных славян. — М., 1997. — Т. I-II.
49. Итс Р.Ф. Введение в этнографию. — М., 1974.
50. Історія, культура, фольклор та етнографія слов'янських народів: доповіді на XX міжнародному з'їзді славістів. — К., 1988.
51. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. — М., 1983.

52. Каплан М.А., Максимова И.И. Принципы и методы экспедиционно-собираательской работы. – М., 1964.
53. Каранфилов Е. Болгары. — София, 1975.
54. Кибрик А.Е. Методика полевых исследований. — М., 1972.
55. Кирчів Р.Ф. Етнографічне дослідження Бойківщини. — К., 1978.
56. Кирчів Р.Ф. Етнографічно-фольклористична діяльність "Руської трійці". — К., 1990.
57. Кирчів Р.Ф., Болтарович З.С. Експедиційне вивчення Полісся // Народна творчість та етнографія. — 1983. — №5. — С. 65-70.
58. Коваль В. Музей народознавства при Бишівській середній школі на Радехівщині // Зап. Наук. т-ва імені Шевченка. — Львів, 2001. — Т. 242: Праці Секції етнографії і фольклористики. — С. 605-609.
59. Коган Э.С. Организация историко-бытовой экспедиции: Методическое пособие. — М., 1960.
60. Кожолянко Г. Етнографія Буковини: У 3-х т. — Чернівці, 1999. — Т. 1; 2001. — Т. 2.; 2004. — Т. 3.
61. Кожолянко Г.К., Шестаков Ю.П. Етнографічні експедиції та етнографічна практика: Навч. посібн. — Чернівці, 2000.
62. Козлов В.И. Типы этнических процессов и особенности их исторического развития // Вопросы истории. — 1968. — №9.
63. Комплексные проблемы истории и культуры народов Центральной и Юго-Восточной Европы. Итоги и перспективы исследований. — М., 1979.
64. Кремлева И.А. Программа сбора материала по похоронно-поминальным обычаям и обрядам // Русские: семейный и общественный быт. — М., 1989. — С. 307-326.

65. Культура народов Балкан в новое время // Балканские исследования. Вып. 6. — М., 1980.
66. Культура народов Центральной и Юго-Восточной Европы XVIII-XIX вв. Типология и взаимодействия. — М., 1990.
67. Культура народов Центральной и Юго-Восточной Европы в эпоху Просвещения. — М., 1988.
68. Культурные связи народов Восточной Европы в XVI в. Проблемы взаимоотношений Польши, России, Украины, Белоруссии и Литвы в эпоху Возрождения. — М., 1976.
69. Кутельмах К.М., Моздир М.І. Етнографічні експедиції на Гуцульщину // Народна творчість та етнографія. — 1983. — №5. — С. 64-65.
70. Кушнір В.Г. Народознавство Одещини. — Одеса, 1998.
71. Лециловская И.И. Сербская культура XVIII века. — М., 1994.
72. Лозко Г.С. Етнологія України. — К., 2001.
73. Лужицькі серби: посіб. з народознавства / Під ред. В.Моторного та Д.Шольце. — Львів-Будишин, 1997.
74. Макарьев С.А. Полевая этнография (о различных видах дневника). — Ленинград, 1928.
75. Маковецкий И.В. Принципы организации музеев под открытым небом и их задачи // Советская этнография. — 1963. — №2.
76. Мала енциклопедія етнодержавознавства. — К., 1996.
77. Методичні поради та питальник для збирачів пам'яток етнографії, фольклору і топонімії / Підготували А.Данилюк, О.Купчинський. — Львів, 1989.
78. Мигович І.І., Макара М.П. Закарпатський соціум: етнологічний аспект / Ужгородський держ. ун-т; Інститут соціології НАН України. — Ужгород, 2000.
79. Надольська В.В. Загальна етнологія: понятійно-термінологічний апарат: Метод. рек. на допомогу студ.

- іст. ф-ту / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Кафедра археології та джерелознавства. — Луцьк, 1999.
80. Народы мира: Историко-этнографический справочник. — М., 1988.
81. Народы мира: Этнографические очерки. — М., 1954-1966. — Т. 1-13.
82. Население мира: Демографический справочник. — М., 1989.
83. Наулко В.И. Украинская этнологическая наука: современное состояние и перспективы развития // Этнографическое обозрение. — 2003. — №6. — С. 115-123.
84. Небесью Б. Іконографічні методи запису в етнографії // Народна творчість та етнографія. — 1991. — №3. — С. 34-38.
85. Нельга О.В. Курс лекцій з етнології. — К., 1995.
86. Нельга О.В. Теорія етносу: Курс лекцій. — К., 1997.
87. Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья / Отв. ред. В.К.Бондарчик. — Минск, 1987.
88. Основы этнографии / Под ред. С.Токарева. — М., 1964.
89. Основы этнографии. — М., 1987.
90. Очерки истории культуры славян. — М., 1996.
91. Павлій П., Стельмах Г. Робота відділу етнографії // Народна творчість та етнографія. — К., 1954. — С. 172-174.
92. Паньків М.І. Організація польових досліджень з етнографії: Посібн. — Івано-Франківськ, 2005.
93. Петрашек Е. З маршрутної експедиції по українському Поліссі. Липень 1997 р. // Народознавчі Зошити. — 2004. — №1-2. — С. 255-261.
94. Поділля: Історико-етнографічне дослідження / Відп. ред. А.П.Пономарьов. — К., 1994.

95. Полесьє. Матеріальна культура / Отв. ред. В.К.Бондарчик, Р.Ф.Кирчив. — К., 1988.
96. Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження / Відп. ред. С.Павлюк, М.Глушко. — Львів, 1997. — Вип. 1: Київське Полісся. 1994; 1999. — Вип. 2: Овруччина. 1995; 2003. — Вип. 3: У межиріччі Ужа і Тетерева. 1996.
97. Польова та музейна народознавча практика. Програма курсу для студентів історичного факультету, що навчаються по спеціальності “історія і народознавство” / Укладач О.В.Потильчак. — К., 1995.
98. Потильчак О.В. Основи польового етнографічного дослідження. Навчальний посібник для студентів педагогічних вищих навчальних закладів. — К., 2004.
99. Програма, запитальники та методичні поради дослідникам народної культури України / Уклад. Л.Орел, К.Міщенко. — К., 1995.
100. Програма-запитальник для збирачів етнографічних пам'яток / Підготував М.Паньків. — Івано-Франківськ, 1991.
101. Програми нормативних та спеціальних курсів з етнології та краєзнавства. Укладачі: В.К.Борисенко, Г.А.Скрипник, М.В.Гримич, М.М.Хоменко, В.В.Пилипенко, К.О.Третяк. — К., 2000.
102. Программа и вопросы по социальным отношениям и семейным обрядам: Для участников этнографических практик и экспедиций. — Омск, 1988.
103. Розинка Н.О. Поховальна обрядовість кримських татар (за матеріалами етнографічної експедиції) // Вісник Київського університету. Історія. Етнокультура сучасного Криму. — Вип. 67. — К., 2003. — С. 54-60.
104. Садохин А.П., Грушевицкая Т.Г. Этнология. — М., 2001.

105. Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898-1939 рр.). — Львів, 2000.
106. Свод этнографических понятий и терминов. — М., 1988. — [Вып. 2]: Этнография и смежные дисциплины. Этнографические субдисциплины. Школы и направления. Методы.
107. Свод этнографических понятий и терминов. — М., 1986-1988.
108. Сегеда С. Антропология: Навч. посібник. — К., 2001.
109. Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України: Становлення і розвиток. — К., 1989.
110. Скрипник Г.А. Розвиток громадських етнографічних музеїв на Україні // Народна творчість та етнографія. — 1981. — №1.
111. Славянская мифология: Энциклопедический словарь. — М., 1995.
112. Славянские древности. Очерки по истории культуры славянских народов. — М., 1997.
113. Соціологія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / За ред. В.М.Пічі. — Львів, 2002.
114. Степико М. Буття етносу: Витоки, сучасність, перспективи. — К., 1998.
115. Страны и народы: В 20-ти т. — М., 1978-1985.
116. Тиводар М. Етнологія: Навч. посібник для студентів історичного фак. — Ужгород, 1998.
117. Тиводар М. Закарпаття: Народознавчі роздуми. — Ужгород, 1995.
118. Тиводар М.П. Етнологія. — Львів, 2004.
119. Типология основных элементов традиционной культуры. — М., 1984.
120. Типы сельского жилища в странах зарубежной Европы. — М., 1968.

121. Токарев С.А. К вопросу о методике изучения терминологии родства // Вестн. Моск. гос. ун-та: Истор.-филос. серия. — М., 1958. — №4. — С. 189-194.
122. Токарев С.А. Этнография народов СССР. — М., 1958.
123. Третяк К.О. Архітектурне вирішення забудови міст України в кінці ХІХ – на початку ХХ століть // Вісник Київського університету. Історія. – Вип. 39. – К., 1997. – С. 36-39.
124. Трубачев О. Этногенез и культура древних славян: лингвистические исследования. — М., 1991.
125. Украинцы / Отв. ред. Н.С.Полищук, А.П.Пономарев. — М., 2000.
126. Українська етнографія. — К., 1958.
127. Українське народне гончарство. Програма-запитальник для дослідження традиційного гончарства та збирання етнографічних матеріалів. — Опішня, 1988.
128. Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах / За наук. ред. А.Пономарьова. — Опішне, 1999.
129. Устная история (oral history): теория и практика: Материалы всерос. науч. семинара (Барнаул, 25-26 сентября 2006 г.) / Сост. и науч. ред. Т.К.Щеглова. — Барнаул, 2007.
130. Филипович Л. Етнологія релігії. Теоретичні проблеми, вітчизняна традиція осмислення. — К., 2000.
131. Фольклористична експедиційна практика. Організаційні засади проведення практики, документування й архівування матеріалів: Методичні рекомендації для студентів філологічного факультету спеціальності "фольклористика" / Уклали А.Вовчак, І.Довгалюк. — Львів, 2005.
132. Формирование национальных культур в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. — М., 1977.

133. Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження / Відп. ред. В.Борисенко. — К., 1997.
134. Хоменко М. Відродження культур національних меншин сучасної України (1991-1996) // Вісник Київського університету. Історія. – Вип. 36. – К., 1997. – С. 82-90.
135. Хоменко М.М., Гончаров О.П. Релігія і релігійність кримських татар та деякі тенденції їхнього відродження (за матеріалами польових досліджень) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. Етнокультура сучасного Криму. – Вип. 67. – К., 2003. – С. 6-10.
136. Черниш Н. Соціологія: Курс лекцій. — Львів, 2004.
137. Шабашов А., Шабашова Ю. Типологія системи кровної спорідненості у болгар південної України // Народна творчість та етнографія. — 1994. — №4. — С. 30-34.
138. Шевченко А.А. Методика ручної обробки етнокультурної інформації // Народна творчість та етнографія. — 1984. — №2. — С. 71-74.
139. Шмелева М.Н. Полевая работа и изучение современности // Советская этнография. — 1985. — №3.
140. Щеглова Т.К. Методика сбора устных исторических источников (Методическое пособие). — Барнаул, 1992.
141. Щеглова Т.К. Методика сбора устных исторических источников: Метод. пособие. Вып. 2. — Изд. 3-е испр. — Барнаул, 2006.
142. Этнические процессы в современном мире / Под ред. Ю.Бромлея. — М., 1987.
143. Этнические стереотипы поведения. — Ленинград, 1983.
144. Этногенез, ранняя этническая история и культура славян. — М., 1985.
145. Этнография восточных славян: Очерки традиционной культуры. — М., 1987.

Навчально-методичне видання

Ю.В. Вільховий, О.П. Лахно

НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА З ЕТНОГРАФІЇ НАРОДІВ СВІТУ

Навчальний посібник

Видання друге, доповнене та доопрацьоване

Вільховий Ю.В., Лахно О.П. Навчальна практика з етнографії народів світу: Навч. посібник / Юрій Віталійович Вільховий, Олександр Петрович Лахно. — Полтава: Друкарська майстерня, 2011. — 94 с.

*Комп'ютерний набір, коректура
та макетування — Лахно В.І.*

Підписано до друку 25.02.2011 р.

Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Друк трафаретний.

Умовн. друк. арк. 4,8.

Наклад 100 прим. Зам. №31.

© Ю.В.Вільховий, О.П.Лахно, 2011